

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2022. március
XXIX. évfolyam 1. szám

A nagyszüleink Széna térnek hívták, a szüleink Ferencz Józsefnek, mi Április négynek, a gyerekeinknek egy ódonat nyelvújítási szó jutott, a Tanoda, de a helyiek csak Sétatérnek szokták nevezni: a szigorú épület százhusz éve nézi ugyanazt a teret, végtelen nyugalommal, semmibe véve a névváltoztatásokkal járó egyéb átalakulásokat. Százhusz éve hirdeti büszkén és magabiztosan (a téren uralkodó további sorstársaival, a Könyvessel meg a Kanizsaival együtt) a közoktatás megkérdőjelezhetetlen tekintélyét.

Kezedet hátra teszed, kihúzod magad, nem nézed a padlót, akkor beszélsz, ha kérdezlek. Szünetben körbe

sétálsz a folyosón, kettesével, nagyszünetben kulturáltan étkezel. Egyenköpeny, egyensapka, egyengondolat: hiszek egy istenben, hiszek egy hazában, a dolgozó néppel előre, rendületlenül: áldás, békeség. Tudok én más nyelven is beszélni. Édes fiam, ha még egyszer meglátom, szétültetlek. Jobb, ha én pofozlak föl, mintha leküldenélek az igazgatóiba. Ha nem figyelsz, megnézheted magad: nem mondom el kétszer. Milyen ember lesz így belőled? Küldd be apádat!

Régóta foglalkoztat a kérdés: vajon az oktatásügy komorsága hozta létre ezeket a poroszos épületeket vagy az épületek poroszos komorsága teremtette meg e nyolc napon túl gyógyuló oktatás feltételeit? □ Jolsvai András

Állami elemi iskolák épülnek Újpesten

„Az újpesti hét állami elemi iskola kérdése, Wolfner Tivadar országgyűlési képviselő hathatós közbenjárása folytán végre megoldódott. Megoldatott pedig akként, hogy Újpest községe a 7 új iskola-épülethez csak a telkeket adja. Az iskolaépületek az állam költségén építtetnek fel, a pályázatban azonban az újpesti vállalkozók és iparosok is részt vehetnek. [...] Az iskolák építéséhez még a tavasz folyamán hozzáfog a közoktatási kormány, s ha nem is egyszerre, de gyors egymásutánban fogja azokat felépíttetni, s bárki legyen is azonban az építkezési vállalkozó, kantint, laczikonyhát nem szabad berendeznie és így az építkező munkások ott étkezhetnek, ahol nekik tetszik, amiből ismét csak az illető kerületeknek leendő haszna.” (1900. január 18.)

„Az állami elemi iskola építkezési ügye rohamosan közeledik a megoldás felé. A közoktatásügyi kormány ugyanis miután a bérleti rendszer szerint való építkezés elejtetett, s így Újpest község képviselőtestületének az 1889. január 16-án hozott kölcsönügyletre vonatkozó határozata végre nem hajtható: felszólítja az alispán útján Újpest községet, hogy az állam által építendő elemi iskolai épületek részére még szükséges (a Lőrincz-utczait ide nem értve), 6 telket 600 négyszögöl kiterjedésben díjtalanul az államkincstár rendelkezésére, illetőleg tulajdonába bocsássa át, a képviselőtestületnek erre vonatkozó közgyűlési határozatát a törvényhatóság útján f. é. február 6-ig terjessze fel.” (1900. február 1.)

„A Lőrincz-utczai állami elemi iskolai épületek felépítésére vonatkozólag, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által lapunkban is közzétett árlejtési hirdetményre, a kitűzött határidőn belől összesen 47 ajánlat adatott be. Utólag érkezett 4, ezek azonban figyelembe nem vetettek.” (1900. március 8.)

„A Lőrincz-utczai állami elemi iskola épületére vonatkozó s f.é. márczius 3-án felbontott építkezési ajánlatok sorsa fölött f. é. márczius 29-én döntött a vallás- és közoktatásügyi kormány, amely Schreiber Gyula aján-

latát fogadta el, s őt az építkezés keresztülvitelével már meg is bízta. Megbízta pedig [...] azért, mert Schreiber Gyula már a rákospalotai állami épülettel az igazságügyi kormány teljes megalégedését vívta ki s az újpesti község ház építésénél is teljesen kifogástalan munkát végez. Schreiber Gyula az építkezést még e hó folyamán megkezdte, még pedig akként, hogy a régi épületet addig, amíg az iskola tart, egy kerítéssel teljesen elzárja az új építkezéstől, s így az iskola növendékei semmiféle veszélynek sem lesznek kitéve. A régi épület lebontására csak az iskolaév befejeztekor kerül a sor, amidőn ezután ez a rész is még szeptemberig elkészül.” (1900. április 5.)

[A közgyűlés] „napirend tárgysorozatának első pontját: Az állami iskolai célokra adandó telkek ügyében az 1886. évi XXII. t. cz. 110. §-a értelmében hozandó végérvényes határozathozatal képezte: Zsoldos János közíg. jegyző azon szempontból indulva ki, hogy a 7 iskolát maga a kormány sem fogja egyszerre felépíteni és így fölösleges a községnek a telkeket előre megvenni s azokba nagyobb összegeket holtitőkeként befektetni. Fölszemes már csak azért is, mert a község tulajdonát képező Lőrincz-utczai, régi község-házi és Baross utczai 3 telket rögtön a kormány rendelkezésére bocsátja, a további telkeket pedig a szükséghez képest fogja nem egy kijelölt helyen, hanem az illető községrészben beszerezni. [...] A lehatarozottabban visszautasítja azon vádat, hogy az előjáróság bármi okból is húzná és halasztaná a kérdés megoldását, avagy kibúvót keresne, ellenkezőleg, hálás köszönetet mond a közoktatási kormánynak Újpest községgel szemben tanúsított eljárásért, kész a telkeket rendelkezésére bocsátani, de tekintettel kíván lenni a község gazdasági helyzetére, vagyoni viszonyaira, s nem tartaná helyesnek, hogy egy nagyobb tőkét fektessenek jó előre a telkekbe s így e tőkének kamatai elveszenek jó időre. A község teljesen eleget tesz köteletségének, ha a telkeket a szükséghez képest bocsátja a kormány rendelkezésére.” (1900. április 26.) *(A Közérdek cikkeiből összeállította: Szöllősy Marianne)*

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
FORGÁCS ANDRÁS *okl. gépészmérnök*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár,*
gimnázium-igazgató
IVÁNYI JÁNOS *okl. építőmérnök*
JOLSVAI ANDRÁS *szerkesztő, író*
DR. KÖRÖS ANDRÁS *ny. kúriai bíró*
LASZIP GÁBOR *történész*
PASSUTH LÁSZLÓ *író*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-*
gyűjtemény-vezető
DR. TÓSZEGI ZSUZSANNA
c. egyetemi docens (ELTE)

Kiadja: Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2022. március
XXIX. évfolyam 1. szám

A Széna téri iskola (részlet) (Forrás: Építőipar, 1905.)

1	JOLSVAI ANDRÁS <i>Iskolapéllda</i>
2	Állami elemi iskolák épülnek Újpesten Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
	Tanulmány
4	TÓSZEGI ZSUZSANNA <i>Újpest jelentős építészei:</i> <i>Baumgarten Sándor és Herczegh Zsigmond, 2. rész</i>
8	LASZIP GÁBOR <i>Szűcs János – az UTE-stadion</i> <i>megálmodója, 4. rész</i>
12	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>25 éves az Újpesti Városvédő</i> <i>Egyesület, 5. rész</i>
	Közlemények
15	FORGÁCS ANDRÁS <i>A marketing szerepe az Egyesült Izzó</i> <i>és az Orion életében</i>
18	IVÁNYI JÁNOS <i>A lakásgondok enyhítése Újpesten,</i> <i>az 1920-as évek közepén</i>
22	DR. KÖRÖS ANDRÁS <i>Szemelvények dr. Fraknóy Gyula</i> <i>ügyvédi hagyatékából 1947–1957, 12. rész</i>
25	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Milánótól Újpe stig</i>
25	PASSUTH LÁSZLÓ <i>Kutatóárok (részlet)</i>
	Híres újpestiek
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Passuth László</i>
	Interjú
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Minden áron vegyész</i> <i>szerettem volna lenni</i>
32	Helytörténeti hírek

Újpest jelentős építészei: Baumgarten Sándor és Herczegh Zsigmond, 2. rész

Magyarországon az Eötvös József névvel fémjelzett, 1868-ban szentesített népoktatási törvény vezette be az általános tankötelezettséget; a 6-12 éves gyermekeknek ettől kezdve kötelező volt iskolába járniuk. A törvény végrehajtását azonban nagyban akadályozta, hogy nem volt sem elegendő iskola, sem elegendő tanító. A közoktatásban az állami szerepvállalás szinte a nullával volt egyenértékű, a kiegyezés után az amúgy is kevés iskola túlnyomó része az egyházak kezében volt.

A millennium közeledtével egyre többen hangoztatták, hogy a magyar nemzeti állam megszilárdításának egyik sarokköve a népoktatás hathatós fejlesztése, így jelentősen fölerősödött a szándék az állami népiskolák építésére. Csáky Albin kultuszminiszter a képviselőházzal elfogadtatta az ún. millenniumi iskolaprogramot, amelynek keretében négyszáz népiskola épült szerte az országban. A századforduló táján Wlassics Gyula jóval na-

gyobb léptékű fejlesztési programja során – a tanulmány első részében említett Baumgarten-féle típustervek alapján – több mint ezer népiskola épült, többségükben a mai határon túli területeken.

Az Eötvös-féle törvény meghatározása szerint a „népoktatási tanintézetek: az elemi és felsőbb népiskolák, polgári iskolák és tanítóképezdek” voltak. A kistelepüléseken általános volt az ún. osztatlan képzés, amikor egyetlen tanító foglalkozott a hat évfolyam összes tanulóival, de a városi elemi iskolákban már minden osztályban külön tanítót kellett alkalmazni.

Újpesten az 1880-as években alapították az első állami iskolákat, majd az 1900-as évek elején több igényes, építészettörténeti szempontból jelentős, a szecesszió fénykorát képviselő iskolaépületet emeltek.

Az iskolák létesítését lényegében az állam finanszírozta, míg a helyhatóságok a költségekhez való hozzájárulással igyekeztek felgyorsítani az ügymenetet. Erről tanúskodik

Az iroda-és lakóbázként hamarosan megújuló Attila utcai iskola épülete a sárkányos zászlótartókkal

az Újpesti Állami Polgári Fiúiskola 1902/03. tanévről szóló értesítője, amely arról tudósít, hogy „Újpest község korral haladó érdemes képviselő testülete” az 1900. február 3-án tartott gyűlésén hat ingyen telket adományozott öt elemi és egy polgári fiúiskola részére emelendő épületek céljára.

Baumgarten és Herczegh újpesti iskola-épületei

Újpest több olyan iskolával büszkélkedhet, amelyet az előző századforduló egyik legismertebb, legtöbbet foglalkoztatott építészpárosa tervezett. Hogy tudásuk legjavát itt is megcsillogtatták, mi sem bizonyítja jobban, minthogy iskolaépületeik nagy becsben állnak: az Attila utcai országos védettségű műemlék, a Lőrinc utcai a főváros védett építészeti örökségéhez tartozik, az Erzsébet utcai, a Langlet Valdemár utcai és a Tanoda téri pedig Újpest védett épületeinek sorát gazdagítja.

A Baumgarten–Herczegh-féle iskolák mintegy 120 éve szolgálják Újpest tanulóifjúságát. Az Újpest Önkormányzata kezelésében lévő, jó karban tartott három épületben jelenleg is oktatási intézmények működnek, azonban az országos, illetve fővárosi védettségű két műemlék hosszú évek óta üresen áll.

Tanulmányunk első részében említettük a Fábíán Gáspár által közzétett jegyzéket, amelyet Baumgarten állított össze a keze alól kikerült épületekről. Az építész külön-külön sorolta föl az egymaga, illetve a Herczegh Zsigmonddal közösen készített terveket. A lista ez utóbbi részében hat újpesti állami iskola szerepel; egy cím nélkül álló fiú- és leány elemi iskola, továbbá egy-egy elemi iskola az István téren, a Toldi és Baross utca sarkán, az Attila és a József utca sarkán, a Lőrinc utcában, valamint a Váci úton.

A Váci úti és az István téri iskolát nem sikerült azonosítani, ugyanakkor a listán nem szerepel a legnagyobb szabású Széna téri építkezés: itt a fiú polgári, illetve a leány elemi iskolák számára létesült egy „ikerépület”.

Bármennyire tiszteljük Baumgarten Sándort, el kell fogadnunk Déry Attila építészettörténész véleményét az idősödő mester által emlékezetből összeállított listáról, miszerint „a jegyzék helyessége ellenőrizhetetlen”. Déry a korabeli szaklapokból kigyűjtötte a

fellelhető híreket, ezek azonban csak töredékesen tájékoztatnak az építészpáros újpesti megbízatásairól. Iványiné Konrád Gizella rövidebb közleményekben foglalkozott Baumgartenék újpesti iskoláival: ő csak három épületet tulajdonít a neves építészeknek.

A települési értéktárért felelős újpesti főépítési iroda, illetve a műemlékvédelem szakemberei öt újpesti iskolaépületet tartanak számon Baumgarten és Herczegh közös munkájaként; az alábbiakban az ezekre az iskolákra vonatkozó ismereteket gyűjtöttem össze.

Két iskola a Tanoda téren

A volt Széna, később Ferencz József, újabban Tanoda téren 1902-ben két iskolaépületet és egy különálló tornatermet emeltek az elemi, illetve a polgári iskola számára.

A korabeli szaklapok több felhívást közöltek az építkezéssel kapcsolatban. Az Építő Ipar 1905. 30. számában „Az újpesti (szénatéri) m. kir. állami polgári fiú- és elemi leányiskola” címmel egy fényképpel illusztrált cikk jelent meg az épületről (a korabeli fotó látható e számunk címlapján).

A mai szemlélő már nem a Baumgartenék által tervezett eredeti épületet látja. Az 1925. évi emeletráépítés és a szárnyrészek közötti beépítés jelentősen megváltoztatta az idén 120 éves iskolaépület küllemét. Az utcafrontról jól látható, hogy az alsó két szinten megőrizték az eredeti homlokzatot az ablakokat díszítő téglakeretekkel, a téglapilasztereket a később készült második emeleten is kialakították.

A bevezetőben már idézett iskolai értesítőben pontos adatokat olvashatunk a tér

A Tanoda téri iskola homlokzati részlete

északkeleti sarkában emelt épületről, amely „még 1901-ben, a tél beállta előtt fedél alá került és 1902. augusztus hó 5-én teljesen készen átadott rendeltetésének”.

A Baumgarten Sándor miniszteri építész tervei szerint „magyar stílusban emelt” egyemeletes épület falmagassága átlag 10,6, tetőgerince 4,7 méter. A délre néző, L-alakú főépület homlokzata 50,7 méter, a Tavasz utcára néző szárnyrésze 42 méter hosszú. Az épület minden helyisége tágas, világos, kitűnően szellőztethető, a modern követelményeknek teljes mértékben megfelel, úgy egészségi, mint pedagógiai szempontból. Az épület el van látva csatornával, fel van szerelve gáz- és vízvezetékkel, minden teremben szellőztető működik.

Déli oldalán a tűzfal a szomszédos elemi iskola tűzfalával érintkezik; a két épület ugyanolyan stílusú, azonos méretű, szimmetrikus elrendezésű. Az udvaron álló tornacsarnok egyik fele a polgári iskola, másik fele az elemi iskola telkén épült meg. „A két épület a tér keleti oldalát egészen átfogja s a szemlélőre egységes, impozáns építmény benyomását teszi” – írták az 1902/03. tanév végén az iskola vezetői.

A ma is egységes megjelenésű, magyaros szecessziós felfogásban tervezett épület U alakban épült, a Kassai utcai tornaterem az északi és a déli szárny között szabadon állt, ezért a keleti irányban részben megnyitott épületegyüttesbe kellemes belátás adódott.

Az Erzsébet utcai iskola bejárata és főhomlokzata

Egy későbbi átépítés során az épületkeret a tornaterem mindkét oldalán bezárult, ami kedvezőtlenül hat a védendő épületekre – olvasható az újpesti főépítési iroda felmérésében.

A Kanizsai Dorottya Gimnázium az emeletráépítés után költözött a kerületi védettséget élvező épületegyüttesbe, amelynek másik fele – a Budapest-Esztergomi Főegyházmegye fenntartásában működő – Szent János Apostol Katolikus Általános Iskola.

Az Erzsébet utcai volt elemi iskola

1899. március 1-jén adta hírül a Vállalkozók Lapja, hogy a kultuszminiszter három vidéki iskola, köztük az újpesti elemi népiskola építését rendelte el. A terveket Herczegh és Baumgarten készítette, és a művezetéssel is őket bízták meg. Az 1901-ben átadott, jó állapotban lévő, egyemeletes épület mellett egy azonos homlokzat kiképzésű kis ház áll.

Az Újpest alapítójának nevét viselő iskolához több újabb épület is tartozik. Az Újpesti Károlyi István Általános Iskola és Gimnázium iskolatörténeti tájékoztatója szerint az intézmény a kerület legelső iskolájaként 1891 óta működik (a kezdeti években más helyszínen volt).

A Baumgartenék által tervezett épület homlokzatán érdekes ritmusban váltogatják egymást az álló téglalap alakú ablakok, amelyeket hol egyesével, hol párosával választanak el egymástól a tetőig felfutó nyerstégla pilaszterek. Az Erzsébet utca 69. szám alatt álló épület „a magyaros szecesszió jellegzetes példája és nagy figyelmet érdemlő emléke” – olvashatjuk a főépítési iroda megállapítását. Ez az iskola is Újpest védett épületei közé tartozik; kezelője az Észak-Budapesti Tankerületi Központ.

Anno népiskola, ma gimnázium a Langlet Valdemár utcában

Az 1902-ben állami népiskola céljára emelt épület ma a Bródy Imre Gimnáziumnak ad otthont; kezelője ugyancsak a tankerületi központ. A Langlet Valdemár (korábban: Toldi Miklós) utca és a Baross utca sarkán álló intézmény falán márványtábla hirdeti: Újpest védett épülete.

Az utcavonalban álló, egyemeletes épület főként geometrikus mintázatokkal tagolt homlokzata két keskenyebb és három szélesebb részre osztódik. Az egyik osztásban

lechneri hatást tükröző girlandos díszítések, a másikon az ablaksor fölött kiterjesztett szárnyú baglyok láthatók. Az ablakokat függőleges téglasávok hangsúlyozzák, a homlokzaton vakolt kváderezés és falsávozás váltakozik a nyerstégla burkolattal. Stílusát tekintve ez az épület kissé eltér a többi bemutatott iskolától: itt a szecesszió mellett historizáló építészeti jegyek is helyet kaptak.

A fővárosi védettségű Lőrinc utcai iskola

Az elemi népiskola céljára emelt épület 1907 és 1908 között készült el. 1945-től iparos tanonciskolaként, később szakmunkásképző intézményként és szakiskolaként működött a Lőrinc utca 40–42. szám alatt. A szecessziós stílusú látványos utcai homlokzatot 2016-ban újították föl.

A tetőt attikafal takarja, középen kiemelkedő, téglasávokkal díszített oromzattal. A világos vakolt falfelület síkjából kissé kiemelkedik az oromzat íves vonalvezetését hangsúlyozó, az emeleti ablakokat felülről szegélyező, a földszinti ablakokat és a bejárat ajtókat körbevevő és összekötő, a lábazaton folytatódó sötétebb színű tégladíszítés. Az U alakú, háromszintes, magastetős épület nemes vonalú, díszes bejárat ajtajai fölött felülvilágítót képeztek ki. A középtengelyt egy sarkányos kovácsoltvas zászlótartó díszíti. Az épületében 2021 szeptembere óta a Tüskevár alapítványi iskola működik.

A Fővárosi Önkormányzat nemrégiben felmérte a tulajdonában lévő, leromlott állapotú épületet. Az interneten elérhető do-

kumentumból kiderül, hogy a belső terek erősen rászorgálnak egy alapos felújításra.

A „gondos gazda” nélküli országos műemlék, az Attila utcai iskola

Az országos védettség alatt álló műemlék az állami népiskolai program keretében épült föl 1902-ben az Attila utca és a József Attila utca sarkán. Átadásának 100. évfordulóján emléktáblát helyeztek el az egyik bejárat mellett. Az 1990-es évek elején lezajlott felújítás után 2008-ig működött e falak között a Bródy Imre Gimnázium. Az épület a tervek szerint irodaházként újul meg.

Sajnálatosan leromlott állapota ellenére is megragadja a szemlélőt az egyemeletes épület különlegesen szép vonalvezetésű, szecessziós stílusú homlokzata, amelynek a közepén kiemelkedő, háromkaréjos orommezőben anno Újpest város címere kapott helyet. Az utcafrontról jól láthatók a tetőt eltakaró attikafalból kiemelkedő, íves téglaberakással hangsúlyozott pártázatok, az emeleti ablaksort szinte körbeölelő, függőlegesen lefutó, vakolatlan téglasávok, a kovácsoltvasból készült, remekmű sarkányos zászlótartók és a kosáríves záródású, finoman rácszott üvegezett bejárat ajtók.

Gothár Péter 1982-ben az iskolaépületben forgatta Megáll az idő című filmjét, majd 2004-ben Fischer Gábor Montecarlo! című vígjátéka készült a 120 éves falak között. A másfél évtizede üresen álló épület a közeljövőben iroda- és társasházként újul meg. □

Baglyok a Langlet Valdémár utcai iskola homlokzatán

A Lőrinc utcai iskola attikafala (A szerző felvételei)

Szűcs János – az UTE-stadion megálmodója, 4. rész

A sportpálya építése még az UTE Sporttelep Rt. megalakulása előtt megkezdődött. Az első, ünnepélyes kapavágásra 1921. november 21-én került sor. A következő hetekben, hónapokban a sajtó lelkesen tudósított az építkezés aktuális állásáról, a 6 méter magas, 20 lépcsőfokból álló körtöltés elkészültéről, a 110×70 méteres futballpályáról, az azt körülvevő 400 méteres futópályáról és a legnagyobb különlegességről: a vasbetonból készült modern tribünről. A hiányzó 3 millió forintos összegre a klub rövid lejáratú állami kölcsönt vett fel, így minden akadály elhárult az első ütem szerinti építkezés befejezése előtt.

A pálya átadására 1922. szeptember 17-én került sor. Földessy János MLSz-tiszt-

viselő és sportújságíró a Sporthirlap 1922. szeptember 11-i számában a létesítményt így méltatta: „a lépcső felvezetett a pályát végig körülvevő lejtős nézőtér tetejére. Egy pillanatra meg kellett állanom. Imponáló látvány tárult ugyanis eléem. Szemben velem egy még eddig nem látott hatalmas tribün, amelyen javában dolgoztak szorgos munkáskezek. A tribünnek mintegy folytatásaként le a pálya felé ezer és ezer korzózülés húzódott. Olyan volt az egész, mint egy nagy színház nézőtere, csak hatványozott kiadásban. De nem ez volt az, ami felébresztette az emberben a »nagy«, a »hatalmas« imponáló érzését, hanem a pályát hat méter magasságban körülfogó friss, zöld pázsittal benőtt körtöltés, amely egybefolyva a korzózülésekkel, meg-meg szakítva egy-egy hátsó feljáróval, egészen az antik olimpiászok stadionjait juttatta eszembe. Hajós Alfréd, az első modern olimpiász babéros magyar hőse, jól búvárkodott a régi stadionok rajzaiban. Az ő első Stadionja hű kifejezője vágyainak és törekvéseinek. Milyen messze van ez a Stadion a régi UTE pálya fakerítésétől, padosoros ülőhelyeitől és két fabódéjától...

De nem sokáig volt időm elmerülni a pompás látvány szemléletébe. Lentről, a pályáról felém intenek Hajós Alfréd, a Stadion építője és Szűcs János, az egész monumentális építkezés megindítója, mozgatója, spiritus rektora, az UTE elnöke. Ők azok, akiket jó időben, rossz időben, reggel és este, szóval mindig itt lehet találni a pályán. S kettőjüket, mint árnyék, kíséri Földes Lajos, az épülő pálya adminisztratív ügyeinek intézője. Nyugodtan merem állítani, hogy nekik hármuknak az első kapavágás óta csak egy gondolatuk volt: minél szebb, minél hatalmasabb hajlékot építeni az UTE-nak”.

A nyitómérkőzés ragyogóan sikerült, az Újpest 2:1-re legyőzte az FTC-t. Az új stadionban, ami – az FTC 1911-ben átadott fatribünös pályája és az MTK egy évvel ké-

Szűcs János Párizsban 1923-ban

sőbb megnyitott téglalélátós sporttelepe után – a harmadikként átadott nagy magyar futballpálya volt, mindenki megjelent, aki számított Újpesten. A város gyárosai, előljárói és a klub szurkolói is helyet foglaltak a lelátókon. A lapok az elsőként vasbetonból felépített és először stadionnak nevezett modern létesítményből 15-20 ezer nézőről tudósítottak. De nem csak ez a siker jutott ebben az időszakban a lila-fehér focistáknak. 1922-ben újabb bajnoki bronzérmet szereztek és a klub története során első alkalommal a kupadöntőbe is bejutottak, ahol másodikok lettek. Nemzetközi szinten pedig egy újabb német túrát követően sikeresen bemutatkoztak Svájcban, Svédországban, Csehszlovákiában és Olaszországban is.

A többi sportágban sem állt meg az élet. 1922-ben újjáalakult az UTE birkózó-, és megalakult a klub kerékpáros szakosztálya. Az atlétikai szakosztályt pedig Holits Ödön lendítette fel, aki egyszerre volt a futballisták és az atléták edzője.

A következő év legfontosabb eseményeként az UTE futballcsapata 1923. január 28-án először szerepelt Franciaországban. A két fővárosi csapatból verbuvált párizsi válogatott gárda ellen aratott 3:2-es diadal azonban nem csak Újpest számára volt sporttörténeti jelentőségű, mivel az első világháború kezdete óta, vagyis 8 és fél év után ez volt az első alkalom, hogy a központi hatalmak valamely sportegyesülete egy Antant-országban szerepelt. A franciák a magyarokat a mérkőzés előtt figyelmen kívül hagyták: sem egy bankett, sem egy vacsora, de még a párizsi sportlapok sem fogadták az újpestieket. A győzelem és még inkább a sportszerű és kiváló játék hatására a házigazdák megengyhültek. A sportújságírók és sportvezetők dicsérő szavakkal halmozták el az újpestieket, a vendéglátó egyletek díszvacsorát adták a tiszteletükre. A pozitív véleményeket kihasználva a mérkőzés másnapján Szűcs János klubelnök meglátogatta a francia atlétikai és úszószövetséget, valamint a futballszövetséget. Ekkor állapodott meg Párizsban egy válogatott úszóversenyről és vízipóló mérkőzésről is. Az újpestiek játéka fellelkesült franciák biztosították Szűcsöt, hogy a magyarokat feltétlenül meghívják az 1924. évi párizsi olimpiára, és nem fordul újra elő az a szégyen, ami 1920-ban,

hogyan politikai okokból nemzeteket zárjanak ki a játékokról. Ily módon Szűcsnek is szerepe volt a magyarok olimpiai visszatérésében.

A párizsi mérkőzést egy remekül sikerült spanyol túra követte, ahol a lilák egy újabb országban tették ismertté az UTE nevét. A legkomolyabb diadalt a katalán bajnok CD Europa ellen sikerült aratni, akiket 7:1 arányban győztek le a lilák. A túráról hazatérő csapatot hatalmas újpesti klubfanatikus tömeg várta a Déli pályaudvaron. Néhány nappal később Szűcs elnök az Újpesti Közművelődési Körben az érdeklődő szurkolók számára nagyszerű előadást tartott a nemzetközi turnéről. A külföldi szaksajtó ezekben az években az UTE-t Európa tíz legjobb futballcsapata közé sorolta, a játékosok közül pedig a magyar válogatottságig jutott a két Fogl, Baubach, Peics, és a Paulusz–Kósa–Priboj–Schaller–Szidon csatársor minden tagja – a pécsi Peics mellett – csupa Újpesten nevelkedett futballista.

Mi sem volt ezek után természetesebb annál, mint hogy Szűcsöt 1923-ban újra az UTE elnökének választották. Az új évben ismét egy uszoda megteremtése volt a klub legfőbb célja. Szűcs a jól bevált recept szerint megint a város társadalmához fordult a tőke előteremtése érdekében és tettét rövid idő alatt siker koronázta, így ismét új uszodát avathatott Újpest. A klub szépen fejlődött, az ökölvívás is felkerült az őrölt sportágak körébe, a futballisták is csak egy hajszállal maradtak le a bajnoki aranyról, és ismét kupadöntőt játszottak. Július közepére azonban sokasodni kezdtek a problémák, a klubon belül megszűnt az egyetértés. Szűcs János úgy érezte, hogy nem tud úgy dolgozni, hogy nem mindenki akarja egy irányba húzni a klub szekerét, így lemondott. Újpest teljes társadalma össze-

UTE csapatkép 1923-ból (Fotók a szerző gyűjteményéből)

fogott, hogy elhatározásának megváltoztatására bírja, hiszen a klubnak szüksége volt munkaerejére, ügyességére, szervező képességére. De Szűcsnek is szüksége volt az újpestiek elkötelezettségére és hűségére, amit ezekben az időkben nem kapott meg száz százalékban. Az UTE választmánya elfogadta Szűcs lemondását és Szabó Dezső mérnököt, az UTE alelnökét bízta meg az ügyek intézésével, miközben az elnöki pozíció betöltetlen maradt. A lemondás pontos oka nem tisztázódott, de valószínűleg azon folyt a klubvezetésen belül a vita, hogy a hivatalosan amatőr labdarúgókat más klubokhoz hasonlóan titokban javadalmazza-e a klub, vagy sem. Szűcs és a vezetőség egy része a teljes amatőrség mellett állt és azt kérte a választmánytól, hogy a veszekedést áthidalandó egyszemélyben dönthessen mindenről. Erre a választmány nem adott felhatalmazást, többségbe kerültek a labdarúgó államátörizmus támogatói, ezért az elnök inkább lemondott.

Az UTE Sporttelep Rt.-ben azonban továbbra is szerepet vállalt és 1923 novemberében fel is emelte a hangját, amikor a Magyar Labdarúgók Szövetsége a klubbal kötött megállapodás ellenére mégsem a Megyeri úti Stadionban rendezte meg a soron következő válogatott mérkőzést. Legközelebb decemberben írt Szűcsről a sajtó, amikor két indítvánnyal fordult Újpest város közgyűléséhez. Az egyikben ötmillió koronát kért a magyar olimpiai alap javára, a másikban pedig egy állandó betonuszodát a dunai fauszoda helyett. Mindkét indítványát elfogadta az újpesti képviselőtestület – bár az uszodára még évekig várni kellett. De ez már része volt a nagy visszatérésnek. A klubvezetés belátta, hogy Szűcs nélkül nem mennek a dolgok, az eredmények minden sportágban visszaestek, a sikerek elmaradtak. Sőt, Szűcs távollétében úgy tűnt, több sportoló is elhagyja a lilákat. A megoldás érdekében az UTE-ban a két irányzat kiegyezett egymással, és megállapodtak: a régi elnök mindent megkap, ha újra elvállalja az elnöki pozíciót. 1924. január 20-án tartották az éves közgyűlést, amin Szűcs János közfelkiáltással visszatért az UTE élére. Korábbi feltételeit is teljesítették: a közgyűlés felhatalmazta Szűcsöt, hogy a klub választmányának kihagyásával működ-

hessen, munkatársait, a szakosztályok vezetőit maga választhassa meg és a klub ügyeiben egymaga dönthessen. Szűcs János így az UTE „diktátora” lett, míg a társelnökök között ekkor tűnt fel először Aschner Lipót.

A régi-új elnök első számú célja a futballszakosztály újjászervezése volt akár annak árán is, hogy a csapat minden tavaszi mérkőzését elveszíti. Eltökélt szándéka volt, hogy a „primadonna-kultusz” helyett egészséges sportszellemet teremtsen a labdarúgók körében. Szándékai azonban rögtön heves ellenállásba ütköztek. A második csapat bejelentette távozási szándékát, a Fogl-testvérek leálltak az edzésekről. Az új elnöknek óriási nehézségek árán sikerült egyben tartania a keretet és az MTK-val, valamint az FTC-vel pályakartellre kötött, aminek értelmében az UTE akkor is részesült a válogatott mérkőzések bevételeiből, ha nem az ő stadionjában rendezték a mérkőzéseket. A főbb pontjaiban 1940-ig érvényben lévő megállapodás azért volt fontos, mert az MLSz nem szándékozott a távolinak tartott Újpesten mérkőzéseket rendezni, a klub mégis bevételhez jutott. A klubtól kapott jövedelemtől megfosztott labdarúgók bronzérmet szereztek a bajnokságban, de a szezon végén több játékos is bejelentette távozási szándékát. Ennek ellenére 1924-ben a klubból egy futballista érte el a legfontosabb eredményt: Fogl II. Károly a magyar válogatott tagjaként az UTE első olimpiai résztvevője volt.

1924 őszén Szűcs János ismét egy nagy tervvel állt elő: az újpesti stadion futópályája és a lelátó alsó sorai helyén kerékpár- és motorpályát akart létesíteni! A klubvezetés – a hiperinflációs időszak alatt – 900 millió korona alaptőkével megalapította az UTE Motorpálya Részvénytársaságot. Az első kapavágásra november 2-án került sor. A nagysikerű pálya 1925. június 27-én nyílt meg, azt azonban már nem Szűcs János adta át. A futballcsapat 1924 őszén vergődött, Szűcs János harca az államátörizmus ellen kudarcot vallott. Igaz, a harc eleve halálra volt ítéltve, hiszen a fizetett amatőrök között csak vesztes lehetett az egyetlen, aki nem adott pénzt a játékosainak. Ennek megfelelően az UTE siralmasan szerepelt, az őszi szezonban tizenegy mérkőzésen is győzelem nélkül maradtak a lilák, akik félidőben a 9. helyen álltak

a 12 csapatos bajnokságban. A magyar futball anyagi problémái rendkívül súlyosak voltak és csak az 1926-ban bevezetett professzionalizmus oldotta meg azokat. Az első, aki ezt szorgalmazta éppen az amatőrség elkötelezett harcosa, Szűcs János volt. Az UTE elnöke más kiutat nem látott a helyzetből csak azt, ha legálisan kaphatnak fizetést a focisták – az illegális juttatásoknak továbbra sem volt híve. Sőt, azt is felvetette, hogy Közép-Európa legjobb csapatai egymással játszhatnának egy serlegért. Ez a vágya is teljesült 1927-ben, amikor létrejött az újpesti futballisták által később kétszer is megnyert Közép-európai Kupa (KK) sorozat. Szűcs azonban úgy érezte, hogy messze került az ideáljától, így a hátralépés mellett döntött. A klub 1925. január 25-i közgyűlésén távozott az UTE elnök posztjáról. Utóda egy átmeneti időszakra Nemes Oszkár lett, akitől 1925 nyarán Aschner Lipót vette át a vezetést. Szűcs a hallgatóságát megindító leköszönő beszéddel búcsúzott a klub vezetésétől. A szavakban mindig szerény, tetteiben azonban óriás elnök utolsó mondatát könnyek között mondta el, üzenve vele közvetlen és mindenkori utódainak: „Szeressétek az UTE-t, de ne mondjátok”.

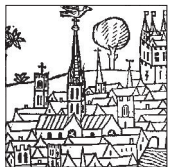
Szűcs János a távozását követően 1925. február 15-én interjút adott a Pesti Naplónak, amiben így fogalmazott: „Lemondásom egyetlen oka, hogy elfáradtam. A nagy iramban elérkeztem oda, hogy pihennem kell. A Stadion vezetését megtartom, mert a munkám még nincs készen. Egy nagy tribünt kell még építeni és betonoztatni kell a lépcsőket. Magamról keveset mondhatok, inkább azokról emlékezem meg a 40 éves jubileum alkalmából, akiknek az UTE legtöbbet köszönhet. Elsősorban Mauthner Zoltánról, aki a legnagyobb szerénységgel, minden köszönet és ünneplés elől elzárkózva, fölbecsülhetetlen összegekkel támogatta az UTE-t. Aztán városunk vezetését, élén Semsey Aladár polgármesterrel, illeti meg minden elismerés, azért, hogy az UTE minden tervét elfogadta, helyeselte és megvalósításukat elősegítette. Ma már az UTE mecénások nélkül is meg tud élni. Nincs tartozása és a pályája többmilliárdot ér”.

Szűcs János az UTE elnökeként rengeteg konfliktust vállalt a klub érdekében.

Vitatkozott a Magyar Úszó Szövetséggel, amikor azok nem akarták finanszírozni az uszoda költségéből az általuk vállalt részt, majd felállította maga az uszodát. Vitázott a labdarúgó szövetséggel, amikor az MLSz nem volt hajlandó válogatott mérkőzést rendezni Újpesten és megállapodásra jutott velük. Vitatkozott az MLSz-szel akkor is, amikor nem engedélyezték az UTE egyik külföldi túráját és akkor is sikert aratott. Vitázott a Magyar Kerékpáros Szövetséggel, akik nem akarták Újpesten tartani a versenyeket, de ismét Szűcs akarata érvényesült. De pereskedett a sportsajtóval is, amikor a klubot ál-amatőrséggel vádolták meg – megnyerte azt is. Az UTE-n belül is kérlelhetetlen maradt. Mindent megtett az álamatőrség ellen. Határozott fellépésével, remek szónoki képességével, következetes szervező munkájával rengeteg eredményt ért el az Újpesti Torna Egyesületnek. Ez a lendület, ez az állhatatos akaratosság volt az, ami az újpesti klubot naggyá tette a háború utáni években. Szűcs János nyughatatlan személyisége alapozta meg a következő évtizedek hatalmas sikereit. Mindent tudott, amit egy ragyogó klubvezetőnek tudnia kellett, kivéve egy valamit: nem tudott nagy összegű támogatást adni a klubnak. Az UTE sikerességéből hiányzó egyetlen láncszemet már Aschner Lipót – a klubtörténelem legdicőségesebb elnöke – adta hozzá a képlethez és így ért a klub az 1930-as években a csúcsra, így lett az 1936-os olimpián a legeredményesebb magyar egyesület az újpesti.

A volt elnök természetesen továbbra sem szakadt el szeretett klubjától. 1925 áprilisában a Prágába utazó futbalcsapatot házi szilvapálinkájával búcsúztatta a Keleti pályaudvaron, miközben a stadion átépítésével kapcsolatos teendőket is intézte, a birkózó szakosztálynak új felszereléseket adományozott, és újra aktívvá vált az úszósportban is. Az úszószövetség berkein belül megalakította a Magyar Életmentő Társaságot; az UTE legújabb, ezúttal 50 méteres uszodájában, ahol ismét megküzdöttek a legtehetségesebb fiatal úszók az általa felajánlott Szűcs János vándordíjért. Az általa létrehozott újpesti uszodában ezekben az években tűnt fel egy ifjú fenomén: Halassy Olivér. *(Folytatjuk...)*

25 éves az Újpesti Városvédő Egyesület, 5. rész

2015 januárjában a Szőnyi István születésének 120. évfordulója alkalmából rendezett, még nyitva tartó kiállítást tekintettük meg a Balassi Intézetben. A hónap végén klubdelután keretében tagjaink helytörténeti vonatkozású kiadványait mutattuk be: Fericsán Kálmán és Hencsei Pál: Újpesti Olimpikonok, Lőrincz Róbert: Újpest a térképek tükrében és Kadlecovits Géza munkáiból válogathattak a résztvevők.

Február közepén folytattuk fővárosi barangolásainkat. Az Iparművészeti Múzeumban jártunk a Lechner az alkotó génusz című kiállításon. A hónap végén a felújított Mátyás templomot tekintette meg népes csapatunk. Március végén a Magyar Tudományos Akadémiára látogattunk, a szervezést dr. Szerényi Máriának köszönhattuk.

Március 15-e alkalmából Fóton megkoszorúztuk gróf Károlyi István emléktábláját, felkerestük a Fáy-présházat és a Vörösmarty kunyhót is. Csoportunkat Károlyi László és Erzsébet asszony is fogadta. Áprilisban Malachowsky Imréné szervezte vartúránkat: Mátraverebély-Szentkút, a salgótarjáni Bányásmúzeum, Somoskő és Fülek vára szerepelt a programban. A hónap végén a zebegényi látnivalók közül a Havas Boldogasszony-templomot, a Szőnyi István Emlékmúzeumot, a Hétlyukú-hidat és a Hajózástörténeti Múzeumot kerestük fel. A kirándulást Wagner Attila vezette.

Május elején a Civil Kórus 20. születésnapját Kórustalálkozóval ünnepeltük. A meg-

hívtak az Arte Semplice Vegyeskar, a füleki Melódia Női Kar és a Vásárhelyi Zoltán Férfikar voltak. A hónap végén a Magyar Természettudományi Múzeum nagyszerű Múmia Világkiállításán „szörnyülködtünk”, majd az Újpesti Közművelődési Körrel közösen St. Martin-koncertjén vettünk részt. Kétnapos túránk a hónap végére esett: a Békéscsabát és környékét bejáró kirándulásunk szervezője Iványi János tagtársunk volt. Gyomaendrődön a tájház, a Kner Nyomdaipari Múzeum, a megyeszékhelyen a Munkácsy Emlékház, a katolikus és az evangélikus templom, Gyulán a vár, az Erkel emlékház, Szabadkígyóson a Wenckheim-kastély, valamint az újkígyósi tájház látnivalóit néztük meg.

Augusztusi hagyományos határon túli kirándulásunk Dél-Erdélybe vezetett. Öt élménydús napot töltöttünk el a nem mindennapi túrán. Nagyszentmiklós, Temesvár, Bigári vízesés, hajókázás a Kazán szorosban, a vízierőmű megtekintése mellett, Déva, Máriaradna, Arad szépségeit, Herkulesfürdő meglepő állapotát mutatta meg idegenvezetőnk.

Az ősz folyamán Civil Kórusunk Fóton vett részt egy kórustalálkozón, később Zalán, Kaposváron, Szennán jártunk. Szűkebb pátriánkban a Magyarországon első Újpesti Cigány Helytörténeti Gyűjtemény látott vendégül bennünket, a tárlatvezetést Molnár István Gábor, a gyűjtemény alapítója tartotta. Az 1956-os forradalom alkalmából az Újpesti Baptista Gyülekezet Imaházában vettünk részt az ökumenikus megemlékezésen. Emlékbeszédet Hirmann László az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kurátora mondott.

Novemberben az Újpest-forráshoz túrázott egy bátor csapat, majd dr. Vének Gábor szervezésében a Gödöllői Méhészeti Gyűjteménybe látogattunk. Az épülő újpesti vásárcsarnokról klubdelután keretében beszélgetett Iványi János tagtársunk Bikki István tervezővel, Szesztai György főépítésszel és Nagy István alpolgármesterrel. Az est második részében

2015 március 15-én a városvédők Fótra látogattak

a Budapesti Városvédő Egyesület kiadásában megjelent Budapest templomai IV. kerület című kötetet Ráday Mihály ismertette. Decemberben születésnapjára évzáróval ünnepeltük egyesületünk alapításának 20. évfordulóját. Köszöntöttük az alapító elnököt Kadlecovits Gézát, és a korelnök Wagner Alfréd alapító tagot. Arany Horgony díjban részesültek: dr. Kovács Ivánné elnökasszony, dr. Nyárs Csaba elnökségünk volt tagja, Monori Józsefné, dr. Oszváth Gyuláné a polgári bálók újjáteremtői, Kálmán János operatőr és Prófsz József televíziós szerkesztő, az ÚKTV helytörténeti sorozatainak alkotói.

2016 első hónapjaiban sok fővárosi „nevezetesség” megismerésével lettünk gazdagabbak. Februárban látogattunk el az MTVA központjába. Kedves emlékeket elevenített fel az interaktív túra, találkoztunk Süssivel, Mazsolával, Tádéval, valamint néhány híres sorozat főszereplőinek hiteles jelmezével és néhány stúdiót is megtekinthettünk. Az Idegenvezetők Világnapján hajókiránduláson vettünk részt a Szabadság hídtól Újpestig. Következő túránk már a szárazföldön „A fal adja a másikat – avagy a pesti épületek titkos nyelve” címmel az Üllői út – József körút környékének beszédes házai között vezetett. Március 15-ei megemlékezésünket ezúttal a szlovákiai Pereden zajlott csata emlékművének megkoszorúzásával tartottuk, sétáltunk Dunaszerdahelyen és a csúzi kastélyban is.

Áprilisban a Schiffer-villát és a benne működő Pénzügyőr- és Adózástörténeti Múzeumot tekintettük meg. Következő alkalommal a Budai Arborétumban jártunk, a gödöllői egyetem Kertészettudományi Karának épületegyüttesét is megcsodáltuk. A hónap végén forró légkör várta bennünket a Gellért Fürdőben. A hegy belsejében elrejtett gépészetet, valamint az ősforrást láthattuk. Áprilisban Nemzeti kincseink nyomában jártunk Zsámbékon, ahol az évszázados emlékek mellett még szerencsénk volt bejárni az azóta megszűnt Légvédelmi Múzeumot is.

Májusban a Budakeszi úti Ybl-villát látogattunk meg, majd az Újpesti Városháza dísztermében, a Közművelődési Körrel közösen vendégül láttuk Binder Károly Erkel Ferenc-díjas zongoraművészt, egyetemi tanárt. Bensőséges hangulatú zongoraestje egyedi

élményt jelentett. A hónap végén a kétnapos túránkon Zalaegerszeg és Göcsej következett: jártunk Deák Ferenc emlékei nyomában, az azáleás völgyben és a zalaegerszegi Olajipari Múzeumban is. Az első félévet visegrádi túrával zártuk, illetve elkísértük Civil Kórusunkat egy dalos találkozóra Fülekre, ahol a vár megtekintését sem hagytuk ki!

Augusztusban egy csoportunk Nyitra környéki kiránduláson vett részt. Programunkban többek között Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmezbánya és Tótmegyer szerepelt. Az Alsóbodoki Magyar Tanítási Nyelvű Magán-szakközépiskola Alapítvány létrehozója, Paulisz Boldizsár által gondozott Esterházy János emlékhely felépítéséhez is hozzájárultunk. Adományunk jele a 109-es számú szegecs az emlékoszlopon. A számot Újpest várossá nyilvánításának évfordulója alkalmából választottuk.

Szeptemberben a Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény által szervezett újpesti Kulturális Örökség Napok és a 150. évforduló alkalmából rendezett Lóvasút és BUR-vasút című kiállítás lebonyolításában segítettünk. Tagságunk egy csoportja ellátogatott a svábhegyi Jókai villához.

Októberben a nagybörzsönyi Bányász-templomot és vízimalmot tekintettük meg, részt vettünk egy lekvárfelismerő versenyen, és utaztunk a kisvasúton is. Az 1956-os forradalom alkalmából ökumenikus megemlékezést tartottunk az Újpest-Káposztásmegyeri Szentháromság Plébániatemplomban. A hónap végén szép, napos időben kirándultunk Kecskemétre. A Leskowsky Hangszergyűjtemény, a Cifrapalota megtekintése és egy rövid főtéri séta után a Zwack Manufaktúra következett. Pálinkakóstolással zártuk a napot.

Újpesti küldöttsége az alsóbodoki Esterházy János emlékhelyen

A Magyar Tudomány Napja alkalmából hagyományosan az akadémikusok újpesti gránittáblájánál emlékeztünk. A táblára Hardy Gyula és Kápoli László neve is felkerült.

Novemberben az épülő Szent István téri piacsnak munkálatainak megtekintésén két csoportunk is részt vett. Élénk érdeklődés kísérte az „Azt beszél a városban” című sétát, ahol a résztvevők bűnügyek nyomában jártak a főváros „sötét” oldalán. Az évet jó hangulatú délutánnal zártuk az Újpesti Polgár Centrumban. Vendégünk Solymár Péter lelkes és az Újpesti Evangélikus Énekhar volt.

2017 január 27-én, a híres gyárvezető születésének 145. évfordulója alkalmából megkoszorúztuk – a GE Váci úti gyárának falán elhelyezett – Aschner Lipót emléktáblát. Február elején a hideg idő ellenére néhány bátor társunk második világháborús bunkertúrán vett részt Csepelen. A hónap közepén tartottuk közgyűlésünket, amely örömeinkre sok érdeklődőt vonzott – szép számú résztvevővel rendeztük „közös dolgainkat”. Műsort saját énekharunk, a Civil Kórus adott. A február vége szórakozással telt, tagjaink közül többen vettek részt a Polgári Bálon. A jótékonyági rendezvény célja ezúttal a Károlyi István Gimnázium alapítványának támogatása volt.

Március harmadikán dr. Viték Gábor szervezésében a Meteorológiai Múzeumban járt csapatunk. Betekintést nyertek az „időjós” munka rejtelseibe. A következő héten az Újpesti Tűzoltóság épületében frissen létrehozott házi múzeumban hallgathattunk érdekességeket a szakma történetéből. Az Arany János Emlékév keretében nagysikerű házi irodalmi délutánt szervezett Kovács Ivánné és Effné Nagy Zsuzsa.

Nemzeti ünnepünk alkalmából Kápolnán koszorúztuk meg a csata emlékművét,

Újpestiek Pesten, 2016-ban, az „Azt beszél a városban” című sétán

adatgazdag vezetéssel és filmvetítéssel ismerkedhettünk a település életével. Délután Poroszlóra látogattunk, ahol megtekintettük az Ökopark kiállítását.

Áprilisban Budapesten barangoltunk – habkönnyű belvárosi sétán vehettek részt nem csak az édesszájúak. Országjárásunk során Malachowskyné Zsuzsa szervezésével Zengővárkony, Pécsvárad, Mecseknádasd nevezetességeit látogattuk végig. Május 12-én, az Esterházy János Emlékév alkalmából történeti konferenciát rendeztünk az újpesti városházán a Nemzetstratégiai Kutatóintézet támogatásával; megkoszorúztuk a főnemes újpesti emlékkövét és a nemzeti összetartozást jelképező tölgy tövében elhelyeztük az elmúlt évben Zoboraljáról általunk hozott földet is. A következő hétvégén kirándulást tettünk Kalocsán. Ámulva néztük az érseki palota könyvtárát, a főszékesegyházat és a díszes állomásépületet. Hajóson a kastélyban gyönyörködtünk, majd jutott idő borkóstolásra is. Első féléves programunkat Somorjainé Erzsike jóvoltából a felújított Hild-villa (ma: a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének székháza) megtekintésével zártuk.

Hagyományos határon túli kirándulásunk Kárpátaljára vezetett, ahol – Kovácsné Margitka és Szőke Antal fáradozásának köszönhetően – öt élménydús napot töltöttünk. Vezetőnk, Varjú Zoltán sok háttérinformációval egészítette ki történeti ismereteinket. Megnéztük többek között: Beregszász, Ungvár, Munkács városát, jártunk a Vereckei hágón, Nagyszőlősen és Beregszentmiklóson is. Néhány évvel korábban tett látogatásunkhoz képest szembeűnő volt az előrelépés a műemléképületek rehabilitációja terén.

Augusztus 26-án kiemelkedő jelentőségű rendezvénnyel emlékeztünk meg a reformáció 500. évfordulójáról. Konferencia keretében felavattuk Prém Margit, a Skót Iskola igazgatójának emléktábláját az Újpest-Újvárosi Református Egyházközség templomának falán. Az imaházban rendezett ünnepségen a témához kapcsolódó előadásokat hallgathattunk. Az avatáson Civil Kórusunk is szerepelt. Az eseményt az EMMI Reformáció 500 program és a Budapest Bank Budapestért Alapítvány pályázatai támogatták. *(Folytatjuk...)*

A marketing szerepe az Egyesült Izzó és az Orion életében

A levéltári anyagok keveset árulnak el a cégek marketing tevékenységéről, de egy dolog biztos: a mai értelemben vett piacelemző és értékesítés-menedzselő szervezet még nem létezett a XX. század elején kialakulófélben lévő, és folyamatosan fejlődő gyárakban. A marketing körébe tartozó tevékenységeket azonban folytattak, amit elsősorban a kereskedelmi részlegek láttak el.

Forgács Vilmos, aki – építésznek tanult és művészettörténetet is hallgatott az egyetemen – 27 éven át az Orion exportért felelős kereskedelmi vezetője volt, így írt önéletrajzában: „Az Orion műszerüzem megszervezését, és 2 év alatt 20 típus kialakítását irányítottam. Évekig vezettem a gyár propagandáját, az Orion márkanév bevezetését, mindenfajta iparművészeti tervező munkába irányítóan vettem részt: kávék, szekrények, pavillonok, plakátok, grafikák, prospektus készítés[e]”.

Ha a mai marketingstratégiák széles portfólióját nézzük, a korai XX. században ennek még csak töredéke létezett.

A Tungsram és az Orion több mint 50 országra kiterjedő közös ügynöki, képviselési, illetve kereskedelmi hálózatukat kihasználva, adatokat kértek be az adott ország rádióhallgatóinak számáról, az üzleti potenciálról, a konkurencia jelenlétéről és előrejelzést (mai szaknyelven: forcastot) a várható eladásokról.

Folyamatosan megújuló termékvalasztékkal versenyeztek a rádióértékesítési piacon, ehhez igazították árpolitikájukat és a kedvezmények rendszerét, valamint a régi készülékek újra cserélési lehetőségeit. Ugyanakkor érdekes módon az európai rádiókartell cégei szigorú megállapodásokat kötöttek a versenyszabályokban, és a kereskedők csak ezek keretein belül tevékeny-

kedhettek. A 27 oldalas kereskedői megállapodás 28 pontban szabályozta az árképzési elveket, az engedményadás módját, a garancia és visszavét feltételeit, az ajánlodekozás és az alkalmazotti vásárlás kritériumait. A 104 budapesti és közel 200 vidéki partner a forgalmi kategóriákba sorolás szerint, változó árréssel dolgozhatott, és ennek függvénye volt a rendelkezésre bocsátott bizományosi készlet nagysága is.

A Gyáriparosok Országos Szövetsége által a rádiógyárak megbízásából fenntartott Nyilvántartó iroda központilag gyűjtötte a belföldi kereskedői hálózat értékesítési adatait, ezzel ellenőrizve a kartellmegállapodások és szerződések betartását.

A marketing megjelenésének másik jelentős területe a reklám volt. A XX. század első évtizedeiben a maihoz képest igen kevés reklámhordozó média létezett. A rádió éppen hogy terjedni kezdett, a televízió még nem létezett, és a hangosfilm is csak akkor kezdett teret nyerni. Reklámhordozóként szolgáltak az újságok, a levelezőlapok, a plakátok és az emléktárgyak. A Tungsram és az Orion is saját grafikusokat alkalmazott, akik megalkották az első cégarculatokat. Megjelentek az emblémák, amik túléltek a gyárakat is, gondoljunk a Tungsram szimbólumára, a kék-piros T betűre, vagy az Orion háromfejű logójára, amelyek mindenütt jelen voltak: levélpapírokon, plakátokon és emléktárgyakon. Az Orion rádiók zöld varázsszeme is a háromfejű embléma közepébe került a rádiók homloklapján.

A reklámok grafikáit a kor neves képzőművészei készítették. Faragó Géza, Bortnyik Sándor, Radó György, Berény Róbert, később Macskássy Gyula, Macskássy János neve mellett ki kell emelni a Tungsram állandó grafikusaként dolgozó Csemiczky Tihamért, ahogy az Orionnak közel 50 évig folyamatosan alkotó Bottlik Józsefet is.

Forgács Vilmos a megrendelő szerepéről a grafikai kialakítással kapcsolatban egy egyetemi jegyzetben ezt írta: „A grafikus a csomagoló művészet embere, de a megrendelő is tisztába[n] kell legyen e hatások titkaival, de még egy sor egyéb hatótényezővel, éspedig gazdasági hatótényezővel is. Nem elég, hogy azt váltsa ki a grafikai megoldás, a szöveg, az anyag, hogy teszem azt egy jó virslikonzerv megpillantására összefusson a nyál a számban. Ez nagyon sok és mégis kevés! Meg kell vétetni velem ezt a konzervet, mert jól is jövök ki vele, mert tartós is, eltehetem, laktató és egészséges is és mindehhez egyszerre érzem, hogy az ára adekvát, jogos és arányos. Ezt a hatást egyedül a grafikusművész nem tudja összehozni. A gazdasági v. gyártó szerv meggyőződése, a propagandista tömegbiztonsága kell, hogy együttműködjék a művésszel. Nem szabad és legkevésbé a csomagolóreklámban a művész szubjektív

fantáziáját szabadjára engedni. Együtt kell a csomagolást kialakítani”.

Ebben a néhány mondatban megfogalmazott meggyőződés jól tükrözi azt az aktív hozzáállását, ahogyan az Orion reklámmért felelős vezetője, mint megrendelő együttműködhetett a cég és termékeinek arculatát meghatározó grafikusokkal.

Vizsgáljuk meg, hogy az akkor kialakuló világszínvonalú magyar plakátművészet, mint marketing eszköz – mai szemmel – milyen eredményeket mutatott a művészi színvonalon felül.

A reklámok formai elemei meghatározók egy-egy reklám sikerében. Ilyen elemek a szín, a méret, az illusztráció jellege, valamint a szöveg, a szlogen és ennek megjelenési formája.

Kassák és Bortnyik legfontosabb közös alapelvei közé tartozott – írja Bakos Katalin, a hazai plakáttörténelem elismert kutatója – a geometriai formákra redukált tipográfiai megoldás, az egymással egyenrangú betűfelirat és kép, a tömör, hatását ellentétek és színkontrasztok alkalmazását elérő kompozíció.

Az Orionban külön tanulmány készült a csomagolóanyagok színmeghatározására, ahol ezres mintán vizsgálták, hogy különböző színösszetételek milyen asszociációs hatást váltanak ki, és az eredmények alapján rendelték meg a grafikustól a terveket.

Általánosságban megfigyelhetjük, hogy amíg a Tungsram lámpa és rádiócső reklámjai inkább termékeket mutatnak be, addig a rádió reklámok inkább az életérzést sugallják.

Az elhíresült „Macskás nő” plakát megérdemli, hogy külön emlékezzünk meg róla. A művészi szempontból kiemelkedő Tungsram plakátok egyike a „Karcsú nő macskával”, amely a magyar plakátművészetéről szóló szinte valamennyi kiadványban helyet kapott. Faragó Géza a plakáttervet eredetileg festményként – kékes, lilás háttérrel – készítette el. Az a hír járta, hogy a „bukjelszoknyás” nőalak nagyon hasonlít az Egyesült Izzó akkori vezérigazgatójának, Aschner Lipótnak a feleségére. A festmény alapján készült plakát első változata 1912-ben készülhetett.

Faragó Géza Tungsram-plakátja 1912-ből (Forrás: OSZK, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár)

A nő könnyed eleganciát sugall, míg a macska a lábánál titokzatosságot. A Karcusú nő a macskával a lámpafényben a kezét a szeme elé téve felfelé néz. A plakáton nem látjuk, hogy hová: a fénybe vagy a jövőbe? A plakát társadalmi üzenete is érdekes, a városi divat szerint öltözött macskás hölgy a gyertyafényes vidékkel szemben a nagyvárosnak újfajta fényt adó energiát az elektromosságot hirdeti és a műszaki-technológiai fejlődés szimbólumának is tekinthető.

A plakát a modernitás ígéretén kívül, a Tungsram szimbolikus alakjává váló nő mellett, a plakát bal alsó sarkában megjelenő izzólámpa – mint termék – hirdetését is tartalmazza.

A hang megjelenése

A rádió megjelenése a hangzás területén valódi forradalmat hozott. Elterjedése előtt az 1920-as évek végig csak élő zenét lehetett hallani. Nem volt hangszóró, nem volt erősítő berendezés, és még a mozikban is élő zenei aláfestéssel játszották a némafilmeket. A Puskás-féle rádióhírmondó csak fehallgatón keresztül volt hallható, és a gramofon hangminősége se volt az igazi. A rádió volt az első tömegesen elérhető hangsugárzó, és a szárnyaló hangzás újdonságként vált szinte minden rádióplakát alapvető üzenetévé.

Bottlik egyik híres plakátja szintén a modern kor üzenetét hordozza, a rádióból felcsendülő zene és az Európában is tért hódító jazz összekapcsolásával. A hangszóróból áradó zenére vidáman éneklő, táncoló emberek pezsgést, vidámságot és szabadságot sugároznak.

Egy korszak vége

Forgács Vilmos, aki egyik inspirátora és megrendelője volt a XX. század első felében az Orion plakátjainak, 1962-ben – amikor a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen marketinget oktatott – előadás jegyzetében ezt írta: „Az árupropaganda szempontjából a plakát jelentősége rohamosan csökken. Természetesen itt csak marketing plakátokról és még szűkítve az áru propagálására nemzetközileg alkalmas plakátokról van szó. A század első felében nyugat-

on kialakult még képzőművészeti szempontból is jelentős plakátkultúra a múlté, mert a termelés koncentrációja, az értékesítés integrációja, vagyis a gazdasági építmény páratlan tömörülése a reklám kifejezőmódját is szükségszerűen tömöríti. A klasszikus plakát kétíves méreteivel a hirdetőoszlopokra vagy hirdetőtáblákra szánt egyedi hatásának megfelelő stílust, törvényeket alakított ki. [...] A plakátok egykor rendkívül magas művészi színvonala a reklámeszköz jelentőségének csökkenése folytán eltűnt. Ami plakát a nyugati városok közlekedési forgalmában még látható, jobbára unalmas, és hatása az egyéb tömény reklámok között felszívódik. A kevésbé fejlett országokban az utcai plakátnak ugyan van még bizonyos jelentősége, de lényegében ezeknek szerepe inkább belső helyiségekre, kirakatokra, közlekedési eszközökre korlátozódik”.

Napjaink vizuális kultúraváltásának hatására az utcai plakát végképp nélkülözi a XX. század első felének művészi színvonalát. □

Bottlik József Orion-plakátja 1928-ból (Forrás: OSZK, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár)

IVÁNYI JÁNOS

A lakásgondok enyhítése Újpesten, az 1920-as évek közepén

A lakáshiány csökkentésének érdekében hozott intézkedések egyik előzménye az 1923. évi árvíz pusztítása, amelynek során Újpest megyeri részének mélyebben fekvő területén mintegy 200 lakóház vált lakhatatlanná. Az árvíz akkori következményeiről az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2021/1. számában beszámoltunk, jelen cikkben a lakásínség – és az adott évtized munkanélkülisége – felszámolásának érdekében tett intézkedések előzményeiről és azok gyakorlati végrehajtásáról nyújtunk áttekintést.

Feltételezhetően a trianoni békeszerződés következtében – az elszakított országrészekből – menekülő tömegek lakásigényének kielégítése és egyértelműen az árvíz okozta károk enyhítése érdekében az amerikai állam dollárkölcsönt nyújtott a magyar államnak, és ezen belül Újpestnek is. A 4/1926 sz. közgyűlési határozat értelmében a dollárkölcsön terhére, kislakások építésére 700 000,- aranykorona, egy járványkórház létesítésére 300 000,-

és szülőotthon kivitelezésére 110 000,- aranykorona összeget különítettek el. (A háború utáni egyre növekvő infláció következtében azidőben cca. 14 075 papírkorona ért 1 aranykoronát.) Ugyanezen fejlesztésekkel a közgyűlés már 1925-ben is foglalkozott, de az előterjesztést a 452/1925 sz. közgyűlési határozattal levették a napirendről, mivel a felsorolt építkezésekhez a megfelelő telkek nem álltak rendelkezésre. A hivatkozott közgyűlési határozatban kizárólag a szükséglakások építéséről tudtak dönteni, mivel csak azok megvalósításához rendelkeztek a város tulajdonában lévő 3269 □-öl nagyságú telekkel, az Attila – Pöntenberg – Türr István – Nádor utca által határolt földterületen. Előzetesen Hegedűs Ármán már készített tervet erre a telekre, amit a közgyűlés elfogadott, és utasította a városi tanácsot, hogy a benyújtott tervre a költségvetési pályázatot hirdesse meg. Ugyancsak utasította a városi tanácsot, hogy a lakóknak az új lakásokba való kijelölését és elhelyezését a képviselőtestületből választott pártközi bizottság (12 fő) végezze el, valamint az összes vá-

A Mátyás téri házcsoport 1936-ban (Forrás: A száz éves Újpest című film; Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény)

A három lakóházból álló Mátyás téri épületsorozat 2022-ben (Fotó: Iványi János)

rosi bérházra vonatkozó lakásrend tervezetét 30 nap alatt terjessze a képviselőtestület elé. Az építkezés „akként fogantatandó, hogy a létesítendő lakások az Újpesten túlnyomó számban levő és minden közegészségügyi és szociális követelményeket nélkülöző lakásokkal szemben nemcsak momentán lakásigények kielégítésére szolgáljanak, hanem a lakások szabadabbá tétele, illetve esetleges lakásbőség esetén is keresettek legyenek és így az építésre fordított tőke minden körülmények között rentabilis befektetésű, érték gyarapodó legyen [...] azok ne tömeglakások jellegével [...], hanem egymástól elkülönítve legyenek, lakásonként előtérrel, kamrával, closettrel és vízvezetékkel bírnak. Minthogy az építkezés célja nemcsak a nyomortanyákon sýnlódó existenciák közvetlen, hanem a látszólag elhelyezett, de tényleg hasonló sorsban levő kis- és közép existenciák, tehát az úgynevezett középosztály elhelyezése is, a városi képviselőtestület kimondja, hogy a szoba-konyhás lakások mellett kis hányadban két szoba-konyhás, de ugyanilyen kivitelű lakások is építtessenek. [...] A felépítendő épületek alagsorában lakás céljaira fel nem használható részei az odatelepítendő lakók ellátására szolgáló műhely és bolt helyiségek részére tartandó fenn. [...] Amennyiben a rendelkezésre bocsátott terület a most megállapított beépítési mód által igénybe nem vétetnék, így kimondja a városi képviselőtestület, hogy a fennmaradó terület csak középítkezés céljaira vehető igénybe, addig pedig, míg ez meg nem történik, a szobanforgó területen nyilvános park és játszótér létesítendő. Az ezen elvek figyelembevételével Hegedűs Ármin nyug. fővárosi műszaki főtanácsos és Böhm Henrik építész mérnök által a pártközi bizottságok részéről minden kötelezettség nélkül adott megbízás alapján készített és bemutatott terveket a városi képviselőtestület kivitelre elfogadja, nevezettek az összes építész teendőkkel megbízza, és ezen munkásságukért nevezetteknek a Magyar Mérnök és Építész Egylet díjszabása szerint járó 4,8% helyett 3 (három) %-ot állapít meg. Utasítja ennél fogva a városi képviselőtestület a városi tanácsot, hogy nevezett építész mérnökökkel a szerződést fenti értelemben haladéktalanul kösse meg”. A képviselőtestület külön kiemelte, hogy „nevezett építészek nemcsak az or-

szágban oldottak meg sikeresen nagyobb mérvű építkezéseket, hanem újpesti középítkezéseikről is ismereteseek”.

A meghirdetett költségvetési pályázatra 98 beadvány érkezett, amelyeket 1926. március 19-én bontottak fel. Az építési, gazdasági, és pénzügyi bizottságok a következő elvek szerint hozták meg határozatukat: 1. Tekintettel a nagy munkanélküliségre, a munkálatok által minél több munkaalkalom nyújtassék. 2. Ezért a munkálatokat megosztva kell vállalatba adni, hogy a föld, kőműves és azzal kapcsolatos szerkezeti munkák külön, és külön az ipari munkák mégpedig épülettömbönként is elkülönítve (három önálló épület kerül megépítésre). 3. Ezen munkák a „művezetéssel megbízott építészek [Hegedűs Ármin és Böhm Henrik] által készített és az iratok mellett elfekvő előmérletes [tervezői] költségvetés irányait legjobban megközelítő ajánlatok fogadtassanak el, hogy a munkákban résztvevő munkásoknak a megélhetés lehetősége biztosítva legyen, a mi a legolcsóbb ajánlat elfogadása esetén el nem érhető [...]”. Ezen elvek alapján hoztak határozatot a föld-, kőműves, ácsszerkezeti és burkoló munkákra, a tetőfedő, bádogos, asztalos és lakatosmunkákra, a mázó- és szobafestő, üveges és vászonredőnymunkákra. Külön határoztak a villany- és csengő, a vízvezeték- és csatornaszerelési, tűzhely és kályhás munkákra – az előbbieket szerint épületenként is szétválasztva. A kijelölt kivi-

Az épület helyi védettségét jelölő tábla a Nádor utcai bomlokzaton (Fotók: Iványi János)

telezők listája gyakorlatilag lefedi az újpesti vállalkozók – mintegy harminc cég – nagy részét. Mivel a munkák megkezdése az Irányi Dániel utcai kislakások építésének befejezésével – ami szintén városi beruházás volt – közel egyidőben indult, a fejlesztéshez a kölcsön fedezetén kívül felhasználhatták az előbbi házépítésnél keletkezett megtakarítást is. Emellett a városi költségvetéséből kellett biztosítani a fennmaradó 600 000 000,- papírkorona $\approx$ 43 000,- aranykorona hiányt.

A korona elértéktelenedése és a fokozódó infláció következtében szinte természetes, hogy az építőanyagok árai is emelkedtek, esetenként tekintélyes mértékben. A vállalkozók az anyagbeszerzésre ezért előleget kívántak igénybe venni, aminek lehetőségét általában a szerződések, illetve a kölcsön felhasználásának feltételei kizárták. A képviselőtestület azonban méltányolta az előlegfelvétel jogosságát, de a 257/1926 és a 277/1926 sz. közgyűlési határozatok ételmében azt szigorú feltételekhez kötötte. Ezek alapján „a vállalkozók az előlegre a városnak megfelelő biztosítékot adni kötelesek, továbbá kötelesek az igénybevett előleg után a helyi bankok által a kölcsönre fizetett kamatot a városnak megtéríteni”. A feltételek a következők voltak: 1. Előleg csak az anyagár max. 50%-ára igényelhető. 2. „Ha az előleget kért iparosnak ingatlan vagyona van, az előleg az ebből vásárolt anyagokra a város tulajdonjogának fenntartásával engedélyeztessék, ha pedig az előleget kérő iparosnak ingatlana nincsen, úgy két elfogadható újpesti lakosnak kezességvállalását mutassa be.”

A középső épületen található az egyik legszebb címerábrázolás

Az előbbi nehézségeket láthatón sikerült leküzdeni, de volt még egy dilemma: „[...] évszázados szokás, hogy az építtető az építkezésben résztvevő munkások, pallérok és egyéb alkalmazottak között a falegyen alkalmával úgynevezett bokrétapénzt oszt szét. Minthogy ezen általános szokás alól a városi tanács sem zárkozhatott el, a Mátyás tér melletti kislakások falegyene alkalmával 22 951 975 [papír] korona bokrétapénzt utalványozott. [Ezt] jóváhagyólag a képviselőtestület tudomásul veszi és a kiutalt összegnek a beruházási kölcsön alap VI. címe terhére való elszámolását engedélyezi. Egyben a városi képviselőtestület a szóbanforgó munkálatokban résztvevő ácsok részére – is – aránylagosan szétosztandó bokréta pénz címén 10 000 000.- azaz Tízmillió [papír] koronát állapít meg ugyancsak a fenti forrásból”.

Miután a 4/1926 sz. közgyűlési határozat előírta, a 12 tagú pártközi lakásbérleti bizottság megalakult és részvételükkel a 92/1927 sz. határozattal megalkotta a városi bérházak házirendjét. A jogszabály 14 §-ban rögzíti a bérlok kötelezettségeit. Ezek szerint „a város lakótelepeit a városi tanács által megbízott gondnokok [az Irányi Dániel utcai házaknál 20 pengő/hónap, a Mátyás tér melletti házaknál 30 pengő/hónap tiszteletdíj mellett] kezelik, akik utasításait a segédszemélyzet (házmester), valamint kötelező nyilatkozatuk alapján a lakók teljesíteni tartoznak.* A lakásokat a város tanácsa adja bérbe, illetve mondja fel. [...] A lakásbérlo a bérleti tárgyat másra át nem ruházhatja és a polgármester írásbeli engedélye nélkül albérletbe sem adhatja [...] be nem jelentett egyének akárcsak egy éjjelre való felvételét is jelenteni kell a házmester útján a gondnoknak [...]. A lakások túlszűfölése tilos. A lakbér a gondnok kezéhez előre fizetendő [...] fizetési halasztást a város tanácsa csak kivételesen megokolt esetekben engedélyez. [...] A lakó kötelessége arra ügyelni, hogy a rendet, nyugalmat illetet ugy maga, valamint a hozzátartozói megóvják. A szülők tartoznak a házuk népét, de különösen a gyermekeket arra figyelmeztetni, hogy a közös használatra rendelt helyiségekben és tereken zajonganiuk, illetlenkedniök és kárt okozniok nem szabad. Gyermekekért a szülő, alkalmazottért a gazda felelős. Ezek az okozott kárt

megtéríteni kötelesek. [...] a lakás ablakban szellőztetni csak reggel 6 órától délelőtt 10 óráig szabad [...] porolni és tisztogatni az udvar erre kijelölt részén csak hétköznapi reggel 7 órától délelőtt 10 óráig szabad. [...] Háziállatokat (kutya, macska, szárnyas, galamb, nyúl stb.) tartani tilos. Ezen tilalom nem alá nem tartoznak azok az énekes madarak, amelyeket kizárólag szobában, kalitkában tartanak. Énekes madarakat üzletszerűen tenyészteni tilos. [...] Tilos a lakásban a napi szükségletet meghaladó tüzelőanyagot, vagy más tűzveszélyes anyagot egyáltalán felhalmozni, vagy tartani. [...] A lakásokban bármely ipart űzni, vagy kereskedést folytatni csak a tanács előzetes írásbeli engedélye és az engedélyben körülírt feltételek mellett szabad. [...] A lakásokban és boltokban fát és szenet aprítani, ruhát mosni, vagy szárítani szigorúan tilos. Nagyobb szegeket és kampókat lakrészek, closették és a folyosók falaiba verni csak a ház-mester közbenjárásával szabad. [...] Varróeszközök posztó alapszatra helyezendők. Esti 6 órától reggel 7 óráig az udvaron, április 15-től október 15-ig esti 10, október 15-től április 15-ig este 9 órától reggel 7 óráig tilos a lakásokban és az udvaron az ének és a zene. [...] A mosókonyha a házfelügyelő beosztása szerint vehető igénybe. A padláson és pincében tűzveszélyes és robbanóanyagokat, vagy tárgyakat és hulladékot tartani tilos. Tüzelőanyag csak a pincében tartható [...]. A kapunyitáért a mindenkor megállapított díjak fizetendők. A házfelügyelő a lakásbérleti szabályrendelet alapján megállapított ház-mesterpénzen kívül a lakóktól semminemű díjazást vagy ajándékot nem kérhet”.

A képviselőtestület 306/1927 sz. határozatával meghatározta a lakások és üzletek bérleti díját. Ezek évi 350 és 600 pengő között változtak. Két lakás volt a legdrágább, 580 pengő volt a némileg olcsóbb (7 lakás), a többi ténylegesen a kislakás kategóriába esett. (A három épületben összesen 151 lakást alakítottak ki.) Az épületben lévő óvoda bérleti díja 2000 pengő, az üzletek díja 600-1000 pengő között alakult, amelyek árai azonban leszállíthatók voltak. A bérletei díjon túl az akkori törvények értelmében a járulékokat is fizetni kellett. A házak éves bevétele „rendes” fizetés mellett 81.000 pengő volt. Az előirányzott

megtérüléshez – 20 évig – évi 90 000–92 000.- pengővel számoltak. Az évenkénti különbséget a közpénztárnak kellett fizetnie. Ezen számítás alapján tehát „20 év múlva az egész épületcsoport tehermentesen a város tulajdonát fogja képezni, és annak teljes tiszta jövedelme a várost fogja illetni, illetve az akkori generatio teherviselésének javára fog esni. Méltányos tehát, hogy ne a jelenlegi lakók viseljék teljes összegben az amortizációs kiadásokat és egyéb költségeket, mert akkor oly magas összegű házbéreket kellene tőlük követelni, mely nem felelne meg annak a szociális elgondolásnak, amely ezeket a lakásokat létrehozta. A közpénztárnak évi hozzájárulása oly befektetésnek tekintendő, amelynek 20 év múlva egy 900 000.- pengő értékű tehermentes ház-csoport lesz az ellenértéke. De különben is erkölcsi kötelessége a városnak, hogy a felette súlyos lakásviszonyokon még áldozatok hozatalával is segítsen”.

A további közgyűlési jegyzőkönyvek lényegileg a Mátyás téri házakkal nem foglalkoztak, általában csak a bérleti díj hátraléko(so)kat érintő határozatokat hoztak. Közülük többeket már 1927-ben kilakoltattak, aminek hatására sokan részletfizetést kértek, de mintha divattá vált volna a nemfizetés, a második hónap után a részletfizetési kötelezettségek teljesítései is rendre elmaradtak, mondván; „hogy a város mint erkölcsi testület tömeges kilakoltatást nem eszközölhet, tehát, ha mindnyájan tartoznak, őket akkor nem lehet kilakoltatni”. A tanács megbízottai révén meggyőződést szerzett arról is hogy nem a szegénység és munkanélküliség az oka a bér nem fizetésének, mert rendszerint ott tartoznak, ahol tudnának fizetni de nem akarnak. Ezért a 100/1928 sz. határozatával a közgyűlés azt a határozatot fogadta el, hogy „a tanács [...] a kilakoltatásokat a legszigorúbban hajtassa végre”.** □

*Az 1925. évi XXXV. Tc. a pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről vezette be a pengőt, amely akkor 12 500 (papír) koronát ért. A tényleges bevezetésére 1927-ben került sor, amikor már kb. 15 000 (papír) koronával számoltak, azaz 1 aranykorna volt egyenlő 1 pengővel.

**Az idézeteket az eredeti helyesírással közöltük.

Szemelvények dr. Fraknóy Gyula ügyvédi hagyatékából 1947–1957, 12. rész

Az ügyvéd feladata nem merül ki a kliensének a bíróság előtti képviselésében, szerződések, végrendeletek készítésében; annak fontos eleme a kapcsolattartás a másik (ellenérdekű) fél ügyvédjével. A jogügyletek előkészítésében, vitás jogi helyzetekben nélkülözhetetlen mindkét fél álláspontjának ismerete, érdekeik egyeztetése. Nagypám aktáiban számos olyan levélváltás található, ahol a jogi képviselők együttműködése segítette a feleket a megállapodásban, a bíróságon egyezség létrejöttében. Mai szemmel feltűnő az ügyvédek levelezésének rendkívül udvarias hangneme, cizellált megfogalmazása még a legkielevezettebb bírósági ügyekben is. A levelek az „Igen tisztelt Kartárs Úr!”, közelebbi ismeretség esetén „Kedves Kollégám!” megszólítással kezdődnek, és – a ma már kicsit archaikusnak tűnő – „kiváló tisztelettel készséges szolgálja”, „kiváló kartársi tisztelettel és nagyrabecsüléssel” kifejezésekkel záródnak.

*

1. N. J.-né B. Teréz daruvezető és N. J. szövő házassági bontóperében a felperes ügyvédje kereste meg megállapodás reményében nagypámat, aki az alperest képviselte. Nagypám 1950. november 16-án kelt levelében azt írta: „úgy látszik, a felek között a megegyezés létre lesz hozható. Ügyfelem nov. 22-én, szerdán délután pontosan 5 órakor fog irodámba bejönni, amikor irodámba kérném N. J.-t is, hogy közvetlenül együtt is megtárgyalják a szükséges kérdéseket. Kérlek, ügyfeled: N. J. érdekében, ugyanezen időpontban légy szíves hozzám elfáradni, azért is, hogy amennyiben a megegyezést sikerül tető alá hozni, a szükséges írásokat mindjárt megcsinálhassam és azokat az érdekeltek aláírthassák. Szívélyes üdvözléssel: F. Gy.

ügyvéd”. Az említett napon a felek ügyvédekkel megállapodtak abban, hogy „a házasság felbontását közös megegyezéssel kéri, kiskorú fiúgyermekük az anya gondozásában marad, és a gyermek tartása, elhelyezése és látogatása tárgyában a házassági bontóperben nem kérnek intézkedést”. A feleség vállalta, hogy amennyiben a bélyeg- és illetékmentességgel járó szegényjogot [ma: költségmentesség] a bíróság nem adná meg, úgy a lerovandó összegek arányos részét a férjének megfizeti. A bíróság – a megegyezést figyelembe véve – az 1951. január 15-i tárgyaláson a házasságot felbontotta.

2. Egy másik válási ügyben a feleség nem volt hajlandó férje személyes használatra szolgáló ingóságait kiadni közös lakásukból, ahonnan férje szólás nélkül eltávozott. A bíróságon csatolt tételes jegyzékben öltönyök, nadrágok, pulóverek, nyakkendők, cipők és borotválkozó szerek szerepeltek. Emellett a férj különvagyon címén igényt tartott néhány bútordarabra és ágyneműre. A feleség nem akarta a férjét beengedni a lakásba, de az ingóságok egy részének kiadásától nem zárkózott el. A különvagyon azonban vitatta, és arra hivatkozott, hogy több bútordarabra és az ágyneműre neki, valamint kétéves kislányuknak szüksége van. Nagypám felszólító levelére az asszony ügyvédje azt válaszolta, hogy ügyfele „a férfihasználatra szolgáló ingóságokat elismervény ellenében, igazoló sorokkal ellátott egyénnek ki fogja szolgáltatni”. Többszöri levélváltást követően a különvagyon sorsa is megoldódott: azokról a férj – mint nagypám egyezségi ajánlatát tartalmazó leveléből kitűnik – lemondott, kijelentve, hogy „a házasságunkba vitt és különvagyon képező összes ingóságaimat a házasságunkból származó Margit nevű gyermekemnek ajándékozom”. Így a bíróságnak – a házasság felbontása mellett – csak a gyermek-tartásról kellett döntenie: ítéletében a volt

férjet 1951. szeptember 1-től kezdődően havi 40,- Ft tartásdíj megfizetésére kötelezte.

3. Társbérlok közötti jogvitát sikerült az ügyvédi rábeszélés és jogászi kreativitás révén megoldani abban az ügyben, amelyben a 78 éves özv. Sz. F.-né, Deák utcai háztulajdonos fordult nagyapámhoz. Lakásának egy részét a lakásügyi hatóság társbérletként utalta ki 1950-ben V. J.-nek és házastársának, akikkel ezután évekig tartó vitája volt a közös helyiségek használatáról. Panaszolta, hogy bérleti a konyhát és a fürdőszobát hosszasan lezárják előle, az utóbbiból nyíló szobájába sem tud bejutni, és őt „az önérzetét sértő kifejezésekkel illetik”. 1954 márciusától a lakbért sem fizetik, arra hivatkozva, hogy hónapokon át „teljes ellátással szolgáltak részére és a lakásban különböző beruházásokat eszközöltek (pl. villanyrezsót vettek)”. Nagyapám ügyvédi felszólító levelére a bérlok ügyvédje válaszolt: „ügyfelem hajlandó arra, hogy a közötte és özv. Sz. F.-né között felmerült nézeteltérést békés módon rendezze és ennek kapcsán a zavartalan együttélést biztosítsa”. Az ügyvédek megbeszéléséről az iratokban nincs adat, de nyilvánvalóan átgondolták, hogy a felek között békét kell teremteni, mert a minimális özvegyi nyugdíjjal rendelkező idős asszonynak, akinek egyetlen fia 1944-ben, a háborúban meghalt, szüksége van gondoskodásra. Közreműködésükkel a felek 1954 áprilisában tartási szerződést kötöttek, amelyben – az ellátásra, gondozásra, ápolásra vonatkozó, szokásos rendelkezések mellett – a bérlok vállalták, hogy Sz. F.-nét „szeretetteljes bánásmódban és hathatós anyagi támogatásban részesítik”, vele „közös háztartásban fognak élni és étkezni”, emellett „biztosítják az általa lakott szoba kizárólagos, és a mellékhelyiségek háborítatlan közös használatát”. Az eltartott pedig hozzájárult, hogy mindezek fejében „az eltartók javára a lakás tulajdonjoga – az életfogytig tartó tartás és ellátás kikötményével – telekkönyvileg bekebeleztessek” [bejegyzést nyerve].

4. Különös ügyben folytatott levelezést nagyapám J. Á. szegedi ügyvéddel 1956 szeptembere és 1957 májusa között. Ennek előzménye, hogy S. J. és P. E. újpesti lakosok házassági életközössége 1936-ban [!] megszakadt, amikor Nyár utcai lakásukról a feleség eltávozott; a házasság felbontására azonban

nem került sor. Az, hogy hol tartózkodott a feleség 20 éven keresztül, az iratokból nem derül ki. 1956 augusztusában azonban a férj képviselőjében nagyapám válókeresetet adott be P. E., mint ismeretlen helyen tartózkodó volt újpesti lakos ellen, csatolva a hatósági bizonyítványt, hogy az illető a bejelentett magyarországi lakcímén nem található. A bíróság annak rendje s módja szerint az alperes részére ügygondnokot rendelt ki, aki a válást nem ellezte, így a bíróság a felperes meghallgatását követően, 1956. október 18-án a házasságot felbontotta. Az ítélet jogerősítése csak 1957. január 16-án történt meg, mert a Fővárosi Bíróság Markó utcai épületét a forradalom alatt belövés érte és emiatt a munka szünetelt. A szegedi ügyvéd és nagyapám levelezéséből – amely látszólag az ügyvédi munkadíj kiegyenlítéséről szól – az ügy sajátos körülményére derül fény. Az ügyvéd, egy meg nem nevezett hobarti [Hobart, az Ausztráliához tartozó Tasmania szigetállam fővárosa] megbízójára hivatkozással kereste meg nagyapámat, hogy válóperének ügyvédi költségét gyapjúfonalban, gyapjú öltönyökben és kávéban fizetné meg, amelyeket ajándécsomagban 1957.

Fraknó Gyula és a szerző 1953-ban

március 1-ig vámmentesen lehetett behozni Magyarországra. Az egyik levélből az is kiderül, hogy a titokzatos megbízó a férjnek is küldött ilyen csomagot még a bontóper megindulása előtt: nagyapám levele szerint „S. J. a válást ahhoz kötötte, hogy a csomag számára megérkezzék”. [...] „Most vasárnap újra fel fogom keresni. Pár liter boromba már benne van, hogy a tárgyalásra el tudjam cipelni, mivel állandóan részeg”. A szegedi ügyvéd válasza: „Magam is úgy gondoltam, hogy ha a férj akadékoskodnék, talán Kartársam pár pohár borral segíthetne megfelelő hangulatba hozni. A kiadásokat természetesen megtérítem”. Nagyapám is elfogadta a felajánlott, természetbeni díjfizetést: „remélem, kitűnő szövet jön Ausztráliából” – írta (a külföldi valutában történő fizetést a magyar devizajogszabály tiltotta). A következő levélhez az ügyvéd még gyapjúfonal mintát is csatolt. 1957. február 16-án nagyapám elküldte Szegedre a jogerősítő végzést, írván: „ezzel a mi munkánk véget ért, és most már a feleségen a sor. Remélem, az is jól fog végződni”. A válaszlevélben kartársa tájékoztatta a „csomag” megérkezéséről és arról, hogy „az asszony az S. ügygel nagyon meg van elégedve, át szándékozik települni Melbourne-be és az összes vonatkozó ügyeit onnan fogja intézni”. Mindezekből valószínűsíthető, hogy a válóper megindítása mögött a feleség állhatott, aki az 1950-es években Ausztráliában élt, és talán újabb házasságkötési szándéka miatt a bontás elintézésével régi ismerősét, a szegedi ügyvédet bízta meg. Mivel Ausztrália és hazánk között abban az időben polgári jogsegélyegyezmény nem volt, az ideutazás pedig szóba sem jöhetett, évekbe telt volna a válás lebonyolítása a házastársak utolsó közös lakóhelye szerint illetékes bíróságon. Ezért kereste meg az ügyvéd a nagyapámat, hogy beszélje rá a férjet – annak gyengéjét kihasználva – a bontóper megindítására az „ismeretlen helyen tartózkodó” alperes ellen.

5. A bírósági és hatósági eljárásokban sokszor előfordul, hogy az ügyvéd a maga helyettesítésére kéri kollégáját a tárgyalások ütközése, más elfoglaltsága vagy egy távoli településről a bíróságra utazás nehézsége miatt. Nagyapám sokszor helyettesítette a budapesti bíróságokon dr. Dénes Győző szécsényi ügy-

védet, akivel – leveleik hangneme alapján – baráti jó viszonyt ápolt. A helyettesítésre felkérés természetesen kölcsönösségi alapon történt, és annak költségeit megtérítették egymásnak. A helyettesítési megbízásban részletes felvilágosítást adtak az ügy állásáról, a megteendő nyilatkozatokról, a bizonyítás körülményeiről. Például egy litkei terménykereskedő ügyében D. Gy. a Budapesti Központi Járásbíróságon kérte a helyetteskénti eljárást, elküldve a felperesnek a termények árának megfizetésére felszólító levelét és a válaszlevelet. „Nem tudom, hogy az alperesek védekezése mi lesz, azonban már most kérlek, hogy szükség esetén légy szíves kérni a kereseti tényállításaink igazolására Sz. I. szécsényi lakos tanú kihallgatását.” A levélben megköszöni kartársa eljárását más ügyekben: „az összes ügyekben fogadd őszinte köszönetemet, s vagyok szívélyes üdvözlettel és őszinte szeretettel, Győző”. A szécsényi ügyvéd kolléga viszonzásképpen helyettesítette újpesti kartársát 1949-ben egy hollóközi ügyfél valorizációs [pengőkövetelés átszámítása forintra], és egy földhaszonbérleti szerződésből eredő perében a Balassagyarmati Törvényszéken.

*

A „szemelvények” sorozat lezárásaként szeretném hangsúlyozni, hogy nagyapám ügyvédi irataiból magas szakmai felkészültsége mellett emberi hozzáállása, segítőkészsége is kirajzolódik.

Nem voltam 6 éves, amikor 1958. február 8-án, életének 67. évében meghalt. Az iratok szerint utolsó ügyvédi ténykedésére 1957. november 26-án került sor, amikor ügyfelét értesítette, keresse fel az irodájában „az elkészült adásvételi szerződés aláírása végett”. Elhatalmasodó súlyos betegsége ellenére a Károlyi kórházba kerüléséig dolgozott. Jogász hivatásáról, elveiről értelemszerűen soha nem volt módom beszélgetni vele. A hagyatékában maradt közel 150 ügyiratból azonban kitűnik, hogy a jogról, a jogász munkáról számomra is példát adó módon gondolkodott. Ennek summája, ahogy a rómaiak megfogalmazták: „A jog parancsai a következők: tisztességben élni, mást nem sérteni, mindenkinek megadni a magáét”. □

HIRMANN LÁSZLÓ

Milánótól Újpestig

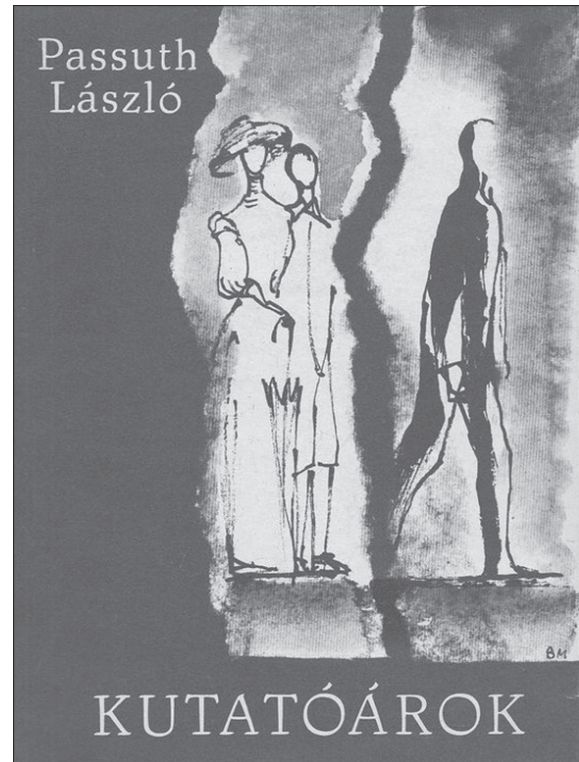
Passuth László író, Kutatóárok című önéletírásában ifjúkori élményeit elevenítette fel. Banktisztviselőként 1928-29-ben másfél évet töltött Milánóban, munkahelyi kiküldetésben. Ottani tartózkodása alatt több olasz nagyvárosba is eljutott; Firenzében, Nápolyban, Rómában is megfordult. Élményei később néhány regényének is ihletőjévé váltak. Olaszország és hazánk kapcsolatai az előző évben váltak kormányzati szintűvé, amikor Bethlen István miniszterelnök kétoldalú megállapodásokat kötött az olasz kormányval.

Passuth regényében számos utalás történik ezekre a sorsfordító évekre. Külföldi tartózkodása alatt vezették be Magyarországon az új fizetőeszközt, a pengőt. A kiküldetéséből visszatérő író már ezzel az új nemzeti valutával találkozott. De hazatérésének éve még egy változást hozott életében. 1929. december 31-vel csatolták Újpesthez az eredetileg Rákospalotához tartozó Istvántelket, és annak részeként a Villasort. Némi túlzással: Passuth a rákospalotai Villasorról költözött külföldre, de már Újpestre, a Vécsey utca 100.-ba tért haza, ahol édesanyja és nagyszülei éltek.

PASSUTH LÁSZLÓ

Kutatóárok (részlet)

„Kispoggyásszal jöttem, a láda a raktárba került. Villamossal mentem ki Rákospalotára a Déliről. Új pénz, új tarifa. Kora délelőtt májusban még minden város szép. Nagypám nyolcvanhét éves, nagyanyám közeledik a nyolcvanhoz. Mégis vártak? A tékozló fiú megtért otthonába? Mintha nem is fordult volna el sarka körül a világ. Ebédlőasztal a szuterénben. Nagyanyám asztali mesterfogásai. Itt tudom meg, amit elhallgattak előlem: anyám sokáig nyomta az ágyat ízületi gyulladással. Már jól van: nemsokára megérkezik, ahogy szokta, füzetekkel megpakodva a lánygimnáziumból. Nem Covapompájú s nem megszokott pacalszegénységű: magyar ebéd. Megtöltöm kávéval, kipróbálom az első hazai eszpresszómasinát. Mindenki csodálatára csorog, csorog a fekete, forró lé. De miért nem olyan az íze, mint odahaza Milánóban? Odahaza – mondom, akaratlanul... Ma nem megyek el Rákospalotáról.” □

HIRMANN LÁSZLÓ

Passuth László

Passuth László a huszadik század második felének egyik legolvasottabb magyar írója volt. Regényei most is ott sorakoznak sok család könyvespolcán. Életének egy meghatározó része Újpesthez kötötte őt.

A század hajnalán, 1900 júliusában született Budapesten. Édesapja Passuth Ferenc szolgabíró volt, akinek Éber Emánuellával kötött házasságából született a fiú. A házaspár alig egy évvel gyermekük születését követően a válás mellett döntött. Az édesanya ekkor költözött Kolozsvárra. Passuth ott végezte el az elemi és középiskolát is. A piaristákhoz járt iskolába (a mai Báthory István Elméleti Líceum elődjébe), majd egyetemi tanulmányait is ott kezdte. Erdélyi élményei később több regényében (Négy szél Erdélyben; Magvető, Bp., 1957; Sárkányfog 1-2.; Szépirodalmi, Bp., 1960.) is megjelentek.

A trianoni béke évében, oly sok erdélyi, délvidéki és felvidéki menekülthöz hasonlóan édesanyjával ő is a csonkán maradt ország területére költözött. A művelt, olvasott fiú dip-

lomáját végül a Szegedi Egyetem jogtudományi karán szerezte meg. Mivel édesanyja pedagógusként Újpesten, a Kanizsay Dorottya Leánygimnáziumban talált állást, ezért a fővárosközele, akkor még önálló településen kerestek lakást. Végül a Rákospalotához tartozó Villason vettek házat. A 10/b szám alatti villát – amely korábban Károlyi István gróf titkáráé, Bossányi Lászlóé volt – Passuth nagybátyja, Éber Antal országgyűlési képviselő vásárolta meg. (Éber Emánuela haláláig itt élt. Negyed századon keresztül tanított az újpesti gimnáziumban.)

Passuth friss diplomásként banktisztviselő lett, ezt a foglalkozását csaknem egész aktív pályája során megtartotta. Hivatása mellett azonban rengeteget olvasott, széleskörű műveltségre tett szert. Jártas lett a történelem, a művészettörténet és a régészet terén is. Megtanulta az angol, a francia, a német, a görög, a spanyol és a portugál nyelvet is. Nagy hatással volt rá olaszországi hivatalos kiküldetése. Pénzügyi munkáit befejezve délutánonként a múzeumokat, könyvtárakat járta. Irodalmi szárnypróbálgatásai ifjúkorára esnek. 1923-ban írt tanulmányt a modern olasz színhájról, amely írását „Babits Mihály is olvasta és érdeklődéssel nyilatkozott róla” (Passuth: A tornyok árnyékában Előszó). Volt olyan 1924-ben írt értekezése is, amit Osvát Ernő elfogadott, de a Nyugat költözésekor a kézirat elkallódott, ezért csak 1977-ben publikálták. Rövidebb lélegzetű írásai azonban megjelentek a lapban, majd idővel a Válasz, és a Szép Szó hasábjain is. Amikor újpesti otthonukba bevezették a telefonvonalat, első hívása is Osvátnak szólt, aki személyes találkozási hívtá őt.

1936-ban megnősült. Békésy Lolát vette feleségül, akinek révén sógorságba került a később Nobel-díjjal elismert biofizikussal, Békésy Györggyel. Az ifjú pár csak rövid ideig élt Újpesten, hamarosan Budára költöztek a Kapás utcába, majd 1937-től egészen haláláig az író a II. kerületi Rózsahegy utca 1/a-ban

Passuth László (Forrás: www.bibl.u-szeged.hu)

lakott. Házasságából született lánya, Passuth Krisztina, aki ma Széchenyi-díjas művésztörténész.

1937-re találta meg saját irodalmi műfaját: a történelmi regényt. Ekkor jelent meg Eurázia című kötete, amely az első világháborút követő időkben játszódott Budapesten és körképben ábrázolta a kor zűrzavarát.

A háború első évében 1939-ben érte őt el az igazi siker, akkor jelent meg talán legismertebb műve, az Esőisten siratja Mexikót. A konkvisztádorok világába repítő regényt számos nyelvre lefordították, Közép-Amerika egykori azték birodalmának területén is olvassák. Amikor évtizedekkel később Passuth eljutott Mexikóba, mint az ország történelmének kiváló tudósát köszöntötték őt.

Ismertsége egyre nőtt. 1945-ben a magyar PEN Club főtítkárává választották, így az irodalmi diplomácia egyik irányítója lett. Azonban csak rövid ideig alkothatott: mivel nem volt hajlandó kiszolgálni Rákosi rendszerét, 1948-ban kizárták a Magyar Írószövetségből és szilenciumra ítélték. Művei nem jelenhettek meg. 1950-ben állását is elvesztette, noha már fiókgazgatóként dolgozott a bankjánál. Ekkor helyezkedett el az Országos Fordító Irodánál. Íróként csak műfordításokat publikálhatott (köztük Verne híres regényét, A tizenöt éves kapitányt), néhány írása azonban álnéven megjelent a Sík Sándor szerkesztette katolikus Vigília folyóiratban. Ezekről az évekről egyik méltatója, Hegedűs Géza író így írt: „a »szoc.-reál« jelzővel és jelszóval díszített, ma már saját emlékeinkben is elképzelhetetlenül korlátolt kultúrpolitika az ő már rég népszerű, és eleve népszerűnek ígérkező következő regényeit néhány évre szinte kirekesztette a könyvkiadásból és könyvárúsításból. Ennek be nem vallottan sokan örültek is: túl súlyos versenytárs volt a viszonylag népszerűek számára is minden, megjelenés után hamar szétkapkodott Passuth-könyv. Nem tiltakozott ő maga sem: bölcs mosollyal várta ki, hogy hamarosan, a »lágyabb« diktatúra következtében megint igényelhessék a Passuth-regényeket és ő megszokott szorgalmával, évről évre új művekkel gazdagítsa azt az élő irodalmat, amelyet valóban tömegek olvasnak”.

A kádári konszolidáció csak szerény teret engedett számára. Az úgynevezett „három T” kultúrpolitikában ő nem a tiltott, vagy a támogatott, hanem a túrt kategóriába került. Történelmi regényei nem politizáltak, áthallások formájában sem bírálták a rendszert. Olvasói voksoltak mellette, hatalmas példányszámban keltek el művei. Megint csak Hegedűs Gézát idézzük: „Egy ideig ugyan mondogathatták, hogy ez a múltidézés politikamentes, sőt elfordítja az emberek – s köztük az ifjúság – figyelmét a napi problémákról. Erről azonban mégis hamar le kellett szokni, hiszen mégsem tagadhatták a történelmi ismeretterjesztés hasznos voltát a tudat fejlesztésében. Téves adatokat pedig nem találhattak az óriásira tárguló életműben: Passuth tudós szinten volt otthonos a történelemben, régészetben, művészetekben”. 1956 után huszonhat regénye jelent meg, néhány közülük csak halála után került a könyvespolcokra. Az újpestiek számára különösen érdekesek lehetnek a Kutatóárok (Szépirodalmi, Bp., 1966), a Rézkor (Szépirodalmi, Bp., 1969) és a Gyilokjáró (Szépirodalmi, Bp., 1973) című önéletrajzi ihletésű regényei, amelyekben számos említést tett itteni életéről. (L. Lőrincz Róbert: Passuth László újpesti visszaemlékezései ÚHÉ, 2019/2. szám.)

Mivel több családtagja továbbra is az időközben Újpesthez csatolt Villason lakott, gyakorta megfordult ott. E sorok írója gyermekként szemtanúja volt, amikor a híres író taxin megérkezett a Vécsey utca 100. szám alá, és hatalmas virágcsokorral a kezében sietett fel a villa lépcsőjén édesanyja köszöntésére.

A nagy példányszámban megjelenő regények végül tisztességes polgári jólétet biztosítottak számára. A Tihanyi-félsziget területén, Dióson vásárolt nyaralót magának, és 1960-as nyugdíjba vonulását követően itt írta utolsó nagy regényeit, köztük a Találkoztam Esőistennel (Szépirodalmi, Bp., 1972) címűt.

Csendes visszavonultságban élte utolsó éveit. Balatonfüreden hunyt el 1979. június 19-én, ahol a szanatórium oszlopsorai alatt emléktábla hirdeti nevét. A településhez tartozó balatonarácsi temetőben helyezték végső nyugalomra. Felesége tízéves özvegyiség után követte őt, ma egy sírban nyugszanak. Passuth László emlékét Újpesten sem emléktábla, sem utcanév nem őrzi.

Arács főtere; a Népház archív felvételen (Forrás: balatonfured.hu)

Balatonarács ősi település. Balatonfűred és Csupak közé ékelődve fekszik hazánk legnagyobb tavának északi partján, a balatonfelvidéki hegyek tövében. Kelet-Nyugat irányban húzódik át rajta az a régi útvonal, amit már a rómaiak is hadiútként használtak. A község határában honfoglaláskori sírokat találtak a régészek. A 11. századtól a tihanyi bencés apátság tulajdonaként emlegetik az oklevelek, de Nagy Lajos király 1368-ban világiaknak is adományozott itt birtokokat. A katolikus templom építése – az arácsi birtokos – Eszterházy Károly herceg, a későbbi egri érsek nevéhez kötődik. Széchényi Ferenc gróf, a legnagyobb magyar édesapja a faluban kis kastélyt emeltetett, ami a 20. században szeretetotthonként működött, ma a bencés rend iskolája. Fényes Elek szociológus 1851-ben így írt: „Arács, magyar falu, Zala vármegyében, egy völgyben, közel a Balatonhoz, 90 kath., 305 ref. lak., ref. anyaeckleziával. Földje kevés, szőlőhegye derék; s a híres fűredi savanyu víz csak ez alatt fekszik

vén, azért a vendégek közül sokan e helységben szoktak szállást fogadni. Gyümölcse, különösen spanyol-megye sok és szép. F. u. gr. Eszterházy, s más nemes urak. Ut. p. Fűred”.

Balatonarács főterén 1914-ben Keszler Aladár tervei alapján épült fel a Népház. Az épületben az I. világháború alatt a Vöröskereszt katonai kórházat üzemeltetett, majd működött itt könyvtár, orvosi rendelő is.

Arács fekvése, klímája vonzotta a híres vendégeket. A Lipták család házában vendégként megfordult Illyés Gyula, Szabó Lőrinc és Örkény István is.

Passuth László emlékét is ápolják az arácsiak. 2014 októberében a Népházban emlékestet tartottak, ahol a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Komáromi Csaba beszélt az író hagyatékáról. A rendezvényt képes mexikói útibeszámoló és könyvbemutató tette színessé, majd a résztvevők megkoszorúzták Passuth sírját. Az író nevét ma utca őrzi Balatonfűred Balatonarács nevű városrészében. A helyi katolikus temetőt is róla nevezték el. □

Minden áron vegyész szerettem volna lenni...

Jozefka Antal Újpestért díjas vegyész-mérnök feltalálót, festőművészként is tiszteljük. Aktív tagja közéletünknek, a Magyar Vízfestők és a Magyar Festők Társaságnak tagja, aki rendszeresen részt vesz az Újpesti Közművelődési Kör és az Újpesti Művészek Társasága tevékenységében. Élete sok szállal kötődik a városrészhez. A Könyves Gimnázium N. J. Pro Homine Alapítvány munkatársaként ő szerkesztette a Könyves Csillagok kötetét, amelyben a képzőművész pályát választó egykori diákok életrajzát gyűjtötte össze. Több írását olvashatjuk az Újpesti Helytörténeti Értesítőben is.

– Kedves Dzsóz, talán megengeded, hogy közismert beceneveden köszöntselek 87. születésnapodon. Újpesten születted. Családod régóta él itt?

– Édesanyám Újpesten született. Tímármester apai nagyapám 1901-ben Bossányból (ma: Bošany, Szlovákia) települt át ide a családjával, köztük a kétéves apámmal, aki később a szíjgyártó mesterséget tanulta ki. A családnevünket eredetileg J nélkül írták – az ozečka állítólag tavat jelent – szeretek is úszni nagyon. Apám az angyalöldi Hirmann Bőrgyárban dolgozott, nagyon szerette. Nyugdíjasként ott maradt éjjeliőrnek, és továbbra is tagja volt a gyár sakk csapatának.

Édesanyám, a sváb gyökerekkel rendelkező Winkler Ilona 1906-ban született. A Phóbus Erőmű mögött lévő, általa csodálatosan szép helynek tartott – akkoriban Turjának nevezett – területen lakott szüleivel. Én szinte beleszülettem a Tungsram uszodába, a családuk jóformán minden szabad idejét ott töltötte. Keresztapám mellett, a húgom születéséig az anyukám is az Izzóban dolgozott.

– Hol töltöted a gyerekkorod, milyen helyi intézményekben cseperedtél?

– A Vécsey utcába jártam óvodába. Emlékeim szerint csoporttársam volt Halassy Ilona, a tragikus sorsú úszóolimpikon egyik leánya, és dr. Hartmann Ervin, akivel a Könyvesben is osztálytársak voltunk. Az Er-

zsébet utcai iskolába jártam elemibe, ami azóta a Károlyi István Általános Iskola és Gimnázium része. Három és fél évet végeztem el, mert jött a front, ezért Jászfényszarura költöztünk a mamám legfiatalabb nővérének családjához; ott fejeztem be a 4. osztályt. Kiválóan összebarátkoztam a helyi gyerekekkel, köztük a Rimóczy földbirtokos fiával. Nagyon szép kastélyban laktak. A szüleim '45 nyarán beírat- tak a Könyves Gimnázium első osztályába, de amikor szeptemberben megkezdtem a tanévet – az iskolarendszer változása miatt –, már az általános iskola 5. osztályába jártam. Osztályfőnököm Szarka Gyula volt, az iskola nagy öregje. 1928-1957-ig történelmet és latint tanított a Könyvesben, ahol nyolc év után érettségiztem.

– Ennyi évnyi tanulás után az alma mater biztosan meghatározó lebetett. Hamar kialakult az érdeklődési köröd?

– Csodálatos kémia tanárunk, dr. Borsi Sándor lett a példaképem. Amikor tanítani kezdett minket, alig hét évvel volt idősebb nálunk. Élete végéig tartottam vele a kapcsolatot. A vizsgák után, szinte azonnal felvettek az egyetemre, de amikor el kellett volna kezdenem az évet, értesítettek, hogy mégsem jutottam be. Mérhetetlenül elkeseredtem, mert mindenáron vegyész szerettem volna lenni, olyannyira, hogy a tanulás mellett otthon folyton kísérletezgettem.

Jozefka Antal négyévesen a Pázmány Péter (ma: Hárfa) utca és a Blaba Lujza utca sarkán álló kilométerkőnél

Ragaszkodtam a vegyészethez, ezért jelentkeztem a Chinoinba, ahol komoly kivizsgáláson estem át. Mire munkába állhattam volna, ismét jött egy papír az egyetemről, hogy mégis megkezdhetem a tanulmányaimat. Máig sem tudom, hogy történt a dolog, persze az '50-es évek elején elég zavaros világ volt. Örömmel kezdtem el az egyetemet, ahol 1953-ban végeztem.

– *Abban az időben mennyire volt könnyű állást találni?*

– Az egyetem faliújságján a Tánácsics Bőrgyár két állást, az Újpesti Bőrgyár és a rákospalotai Növényolajgyár egyet-egyet hirdetett. Ez utóbbi vállalattal később jó kapcsolatba kerültem. A Tánácsicsba mentem először; ma sem tudom miért hirdettek, mert mérnökre nem volt szükségük. A személyzetisük javasolta, hogy menjek át az Újpesti Bőrgyárba és keressem a főmérnököt.

Életem legszeretettebb főnöke lett dr. Erdi Pál, aki Olaszországban végezte az egyetemet, s rögtön úgy fogadott: Szervusz, parancsolj, foglalj helyet, és mondd meg nekem, hogy a meszes műhelyben, ha meszezzünk, milyen pH értéken dolgozunk. Azt sem tudtam, hogy van meszes műhely, de gondoltam, hogy biztosan lúgosnak kell lennie az oldatnak, s mondtam egy jó magas számot. – Majdnem eltaláltad, csak egyetlen tizedet tévedtél. – Nem véletlenül volt ez a kérdés, hiszen a meszes műhelybe helyezett el; ez a bőr vegyi feldolgozásának első lépése.

A bőriparon belül később sok helyen dolgoztam; 1961-től a Könnyűipari Minisztérium bőripari főosztályán, majd a Bőripari Vállalat műszaki fejlesztési osztályára kerül-

Csoportkép a Vécsey utcai óvodából (Jozsefka Antal az álló sorban balról a 4.)

tem. A tervekkel jártam az ország gyárait, mindet megismertem az ágazaton belül.

1968-ban, az új gazdasági mechanizmus kezdetén Magyarországon megalakultak a külföldi ipari képviselők. A BASF AG hatalmas termékkálával dolgozott. Képviselőtük értékesítési céllal a bőrgyárakat is végiglátogatta, de emellett olyan személyt is kerestek, aki jól ismeri a hazai bőripart. Céljuk volt, hogy a saját termékeik számára új vevőket találjanak az iparágon belül. Szerencsém volt, mert korábbi beosztásaim során a piackutatás is a munkám részét képezte, ezért szakmailag felkészülten, szívesen vállaltam a feladatot. Egy bökkenő azért akadt, jogosítvány kellett hozzá. Nekem nem volt, és meg voltam győződve, hogy nem is lesz, mert szintévesztő vagyok. Egy ismerős segítségével bejutottam a szemklinikára, ahol mondtam az orvosnak, hogy festek is a munkám mellett. Jaj, kiáltott fel, akkor magának csodálatos képei lehetnek, mert a szintévesztők véletlenül sem tesznek egymás mellé két színt úgy, hogy azok üssék egymást – és kiállította az engedélyt.

– *Az új munkahelyi légkör behozott egy kis nyugati szellemet is. Ezt követően hogyan alakult a pályád?*

– Nem volt egyszerű a beilleszkedés. Az új termékeket sokkal nehezebben tudtam eladni a bőrös cégeknél, mint azok, akik a szakmán kívülről jöttek. Őket jobban elfogadták. Rám valószínűleg irigykedtek, mert egy neves nyugati céghez kerültem. Sokkal jobb forgalmat értem el más iparágakban, például a papíriparban. Két elfogadott találmányom közül a papíriparit alkalmazták széles körben. A főiskolán fejlesztettük ki az úgynevezett terjedelmesített vagy volumenpapírt. A gyártásnál habosított műanyagot használtak, amely nagyon magas költséggel készült Svájcban. A mi termékünk, a perlit lényegesen olcsóbbá tette, mintegy tizedére csökkentette az árat, és minőségi szempontból talán még jobb is volt az eredeténél. Körülbelül egy éves kutatás, laboratóriumi és nagyüzemi kísérletezés előzte meg a szabadalom tényleges bevezetését 1987-ben.

– *Munka, utazás, kísérletezés. Jutott idő a kapcsolódásra, kedvtelésekre?*

– Gyerekkoromtól rajzoltam, festettem, a repülőmodellezés pedig már egészen

kicsi koromtól része volt az életemnek. A Magyar Pamutipar modellező körébe jártam, világbajnoki válogatott is voltam az A2-es vitorlázó repülő kategóriában. Mindegyik típust szerettem, de ebben kaptam ezüstkoszorút, pár másodperc hiányzott az aranyhoz.

Anyai részről az unokanővéreim nagyon szépen rajzoltak, festettek. Sokan mondják, hogy nincs férfi vagy női festő. Szerintem van, mert sokkal finomabban festenek a lányok – másképpen dolgoznak, mint a férfiak. Az egyetemi lapokba sok karikatúrát rajzoltam. Egy pályázaton csak Balázs-Piri Balázs előzött meg. A gúnyrajz-készítést nem vettem túlságosan komolyan, de kedvvel csináltam.

1957-ben újjáalakult Újpesten a Derkovits-kör, és Nagybányai Nagy Zoltán tanár úr vette át a vezetését. Falragaszokon hirdették, hogy várják a jelentkezőket. A Blaha Lujza utcában laktunk egy kedves barátommal együtt, aki javasolta, hogy próbáljuk meg! Annyira jól éreztük magunkat, hogy ott ragadtunk, és még a modellezést is abbahagytam. Túlzásba estem, majdnem félbehagytam az egyetemet is, de szerencsére még sem tettem meg; a szülői rábeszélés hatott. Zoli bácsi nagy hatással volt mindannyiunkra, csodálatos tanárunk volt. 1959-ben szervezte az első művésztelepet Csobánkán, majd utána minden nyáron Verőcén találkoztunk.

– *Ha az egyetem mellett kevés idő jutott a festésre, munka mellett hogyan fért bele mégis az életedbe?*

– A kutatómunka, a sok utazás kevés időt hagyott a festésre. Szerintem alkotni csak úgy lehet, ha az ember minden nap leül, húzogatja az ecsetet, ceruzát a papíron. A zongoraművészek is azt mondják, ha egy napot kihagynak a gyakorlásból, akkor másnap már nem tartanak koncertet. Az igazán nagy művészek mindennap órákon keresztül dolgoznak. Az utóbbi időben szerencsére mindezt már meg tudom tenni én is.

– *Ha kiállításra megyek, már messziről megismerem a Jozefka-képeket. Hogyan alakítottad ki a saját stílusvilágodat?*

– A festésben is kidolgoztam a magam módszerét, és ez azért sikerült, mert a BASF-nél megkaptam a pigmentfelhasználók szakfeladatát is. Szerencsés módon egy csodás festékanyaggal kerültem kapcsolatba, a Pig-

mosollal. Képeimen a sejtelmes elúszó háttér mögött mindig felfedezhető egy-egy konkrét forma is, mert én sem tudok elszakadni a látvány szépségétől. A színek egymásra hatását sokszor irányítani is kell. Korábban is izgatott ez a kérdés, próbálkoztam is sokszor egy-egy ábrázolással. Végül egy konkrét témához – Madách: Az ember tragédiájához – kötve, annak 15 színéhez készítettem illusztrációkat. Ott éreztem először, hogy sikerült. Boldog vagyok, hogy a Kossuth Kiadó 1998-ban magyar és angol nyelven is megjelentette. A Frankfurti Könyvvásárra 1999-ben már német nyelven is piacra került.

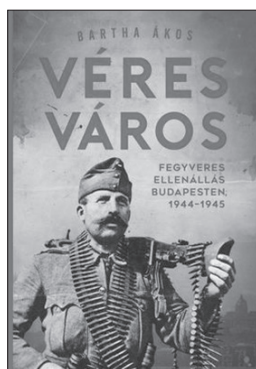
Ez a könyv duplán öröm volt számomra. A BASF-beli főnököm és skót felesége is olvasta a művet (a hölgy mindkét nyelven), és azt mondta, hogy ilyen csodálatosan szépet Shakespeare óta nem olvasott. Büszke vagyok arra, hogy hozzájárulhattam Madách gyönyörű művének külföldi megismeréséhez.

Mindig vonzott az irodalom. Sokat jelent egy-egy konkrét felkérés ilyen esetben. Készítettem József Attila és Radnóti illusztrációkat is.

Munkahelyi kapcsolataimnak is köszönhetem, hogy több kiállításon vehettem részt képeimmel Németországban. Öröm, hogy sok helyre hívnak Újpesten kívül is kiállítani. Az Újpesti Művészek Társaságával vagy önállóan az ország sok pontján bemutathattam képeimet. Máig szívesen töltöm az időt a műteremben. □

A 80 éves újpesti Mester (Fotó: Várai Mihály)

Az 1943-tól szervezett KISKA (kisegítő honvéd karhatalom) tevékenysége a II. világháború kevésbé feltárt témái közé tartozik. Ezekben az alakulatokban levették, egyetemisták, munkaszolgálatosok, rongyos gárdisták, turáni vadászok, sebesült katonák, antifasiszták és kiugrott nyilasok is szolgáltak. Angyalföldön és Újpesten a Gidófalvy Lajos őrnagy által vezetett KISKA-század katonái látták el a rászorulókat az akkoriban életet jelentő igazolványokkal, élelmeztek a csillagos házak lakóit és fegyvert adtak az újpesti víztornyot megvédő partizánoknak. Az egység parancsnoka kapcsolatban állt Raoul Wallenberggel is. Bartha Ákos történész, a kötet szerzője jelentős forrásanyagra támaszkodva mutatja be a budapesti fegyveres ellenállás különleges történeteit. A könyvet a Jaffa Kiadó jelentette meg.

A német megszállást követően elkezdődött Magyarország rohamszerű kiürítése. Ez történt többek között az újpesti Wolfner gyárral is, amely 1944-ben a honvédség állandó beszállítójaként működött. Dunai Andrea Javak sorsa című kötetében nem csupán a hadiüzemmé minősített bőrgyár termékeinek és gépsorainak elszállítását idézi fel. Kutatásai nyomán a szerző megállapítja, hogy a hazánkból külföldre indított több tízezer evakuációs vagon és több száz uszály útját a légitámadások és a véletlenek jelölték ki. Az összezsúfolt rakomány fogadása pedig attól függött, hogy azokat az összeomlóban lévő Németországban, vagy már az amerikai, angol, francia, illetve szovjet zónákban találták-e meg.

A kötet a Napvilág Kiadó gondozásában jelent meg.

Diákok a gettómegemlékezésen

Január 17-én Köves Slomó, az EMIH – Magyar Zsidó Szövetség vezető rabbijának meghívására az Újpesti Károlyi István Általános Iskola és Gimnázium diákjai részt vettek a budapesti gettó felszabadulásának 77. évfordulója alkalmából szervezett megemlékezésen. Az újlipótvárosi Zsilip zsinagógában megrendezett eseményen Szinetár Miklós Kossuth-díjas rendező idézte fel a II. világháborúban átélt személyes emlékeit.

Szoboravatás

Születésének 150. és halálának 70. évfordulója alkalmából január 27-én – a nevét viselő téren – felavatták Aschner Lipót mellszobrát. Az Egyesület Izzó vezérigazgatójának, az UFC elnökének állít emléket Tóth Dávid szobrászművész alkotása. Avatóbeszédet mondott Déri Tibor, Újpest polgármestere, az alkotást és az alkotót Rojko Annamária szerkesztő méltatta.

Híres épületek a járdán

A közelmúltban elkészült újpesti Metrodom Panoráma Lakópark toronyházai között – a Jókai utca folytatásában – a térburkolat köveibe gravírozták Újpest nevezetes épületeit, megidézték gyárait és templomait. Az arra járók a város épített örökségéből lépnek át a jelen építészetébe.

Megújul a vasútállomás

A Budapest Fejlesztési Központ megkezdte a Rákospalota-Újpest vasútállomás teljes felújításának és korszerűsítésének tervezését. Az elképzelések szerint a jelenlegi peronokat tágas, fedett, akadálymentes korszerű közép-peronokra cserélik. A történeti jelentőségű állomásépület megmarad és megújul.

Gyász hír

2021. december 26-án, 80 esztendőskorában elhunyt Vizer József újpesti műbútorasztalos mester. Műhelyét édesapjától átvéve, 1970-től dolgozott Újpesten. Művészi szintű munkásságát és oktatói tevékenységét számos szakmai és állami kitüntetéssel ismerték el. Ő alapította az édesapjáról elnevezett „Idősebb Vizer József díj”-at, amivel a fiatal szakemberek képzését, pályakezdését támogatta.